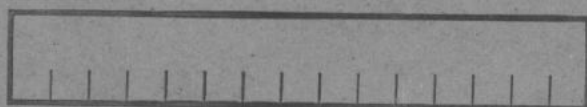

griffő; 5. Kovács slava

griffő ideje:

Tartalék; Parktomitok
(sz; Szegyes meze refutdote)

Tenyedeleu: 31 eap + 13 als
rajz

(mieggeppus: h als rajz rajz -
ueppabau
tdrolra)

Toldraji uentat: Szegyes meze

kakuentat; xxx III. 5,

Seltarads; 2001

S KOVÁCS ILONA

P Á S Z T O R M Ű V É S Z E T

A somogyi faragópásztorok ismertté vált díszes faragványai a XIX. század végén nagymértékben hozzájárultak a magyar népművészet felfedezéséhez. Az első kutató utak Somogyba vezettek, 1873-tól néprajzosok, művészek, népművészet iránt érdeklődők jártak a megyében és írtak a somogyi faragásokról. A népművészeti összefoglalókból azóta sem hiányzik a somogyi tükrös, (1. ábra) a kosfejes juhászkampó. Mégis nehéz helyzetbe kerülünk, ha általános képet kívánunk rajzolni a somogyi pásztorművészetről, és választ keresünk a legfontosabb kérdésekre.

Mi jellemzi a somogyi pásztorok használati eszközeit? Mikor, miért és hogyan válnak díszítményhordozóvá, sőt némelyike művészeti alkotássá? Milyen motívumok, díszítőtechnikák, komponálási mód jellemző a díszítményükre? Kik azok a művészkedő pásztorok, akik kialakítják, időről-időre megújítják és majd kiemelik a somogyi pásztorművészetet az eredeti társadalmi közegéből? Honnan indul, hogyan virágzik és alakul át a XX. században népi iparművészetté?

A megye természeti adottságai kedveznek a pásztorkodó állattartásnak. A hatalmas erdőségekben és a Balaton melléki Nagyberékben egykor pásztorok ezrei legeltették az uradalmak és a falun élő jobbágyok, később parasztok nagyszámú nyáját. A pásztorok létszámát még 1873-ban is 7-8000 főre becsülték, (TAKÁCS GY., 1986. 7.) legtöbbször kanász és juhász, sok a gulyás, akad közöttük csikós, sőt bivalypásztor is.

A falusi parasztkétől eltérő életformájuk tartozéka az a szegényesnek tűnő, de célszerű felszerelés, ami összetételében és az egyes tárgytipusok tekintetében is jellemző a somogyi pásztorságra. Az állatok őrzéséhez szükséges szerszámok, ruházat és öltözék kiegészítők, tisztálkodáshoz, evéshez és iváshoz használt edények, eszközök és szórakozást szolgáló holmik tartoznak bele. Nagy részét a pásztorok maguk készítik, esetleg a faragáshoz jobban értő pásztortársuktól szerzik, vagy olyan mesteremberektől és háziiparosoktól vásárolják, akik ismerik speciális igényeiket. A XIX. században a somogyi pásztorok, az egyszerűbb öltözéküket színes viseletre cserélik és díszítményekkel borítják el a szerszámaik és egyéb eszközeik felületét. Viseletükkel és a pásztorkultúra egyéb aspektusaival más fejezetek foglalkoznak.

Az elődeiktől örökölték az alapanyag ismeretét, a legfontosabb szerszámkészítési eljárásokat, célszerű tárgyformákat, összeillesztési módokat, vagyis egy gazdag tárgykészítő hagyományt. A nemzedékek óta tisztuló, érlelődő tudáskincset a XIX. századi faragópásztorok kiegészítik olyan újabb eszközökkel, díszítőtechnikákkal, színező módokkal és motívumokkal, amelyeknek az egyes elemei, és egyszerűbb változatai már korábban is jelen voltak a népi kultúrában, és a tárgykészítő hagyományban. Tevékenységük nyomán kialakul a helyi pásztorművészeti stílus, ami részét képezi a Balaton mellékén és a Nyugat-Dunántúlon virágzó pásztorművészetnek.

A stílusnak a század közepére kristályosodik ki az a szabályrendszere, ami magába foglalja a somogyi pásztorok által kedvelt tárgyformákat, díszítélművészeteket és motívumokat, ami alapján felismerhető a somogyi pásztorforgató. A pásztortársadalom egésze ismeri, sajátjának tekinti, csak azokat a faragványokat fogadja el és tekinti szépnek, melyek a stílusjegyeket magukon viselik. A pásztorok még ifjú korukban elsajátítják a stílus szabályait, ami egyrészt a tárgykészítés közben korlátot jelent a számukra, másrészt biztos vezetőül szolgál. Begyakorlásukkal a legtehetségesebb faragópásztorok képesek művészi faragványok készítésére. Ezeket a ma még jórészt névtelen művészeket nevezte Madarassy László „művészkedő pásztoroknak”. (MADARASSY L., 1934.)

A pásztori felszerelésből azokat a darabokat soroljuk a somogyi pászterművészet körébe, melyeken felismerhetők a faragóstílus legfontosabb jellemzői. Nem tartoznak bele a nem pásztori készítmények és azok a faragott eszközök, amiknek a kivitele nem érik el a művészi szintet, vagy a díszítménye eltér a hagyományok által szabályozott formától.

A „művészkedő pásztorok” nemcsak pásztor holmit faragnak Somogyban. Kezdetől fogva készítenek apróbb faragványokat ajándékba, vagy a lakásaik felszereléséhez. A feleségüknek, nőismerősüknek díszes mángorlót, mosófát, vetélőt, guzsalyt, rokkapálcát faragnak, amit a szakirodalom „szerelemi ajándéknak” nevez. A formájukat a paraszti faragóhagyományból kölcsönzik, csak a díszítményük köti őket a pászterművészethez. (2. ábra) A munkaadójuknak, tisztartónak, földesúrnak hagyományos formájú dúsan faragott pásztorszerszámot, botot, kürtöt, ajándékoznak.

A bútorkészítés külön szakma, ennek ellenére széket, fogast, kanáltartót, törülközőtartót, képeretet, viráglajtorját a pásztorok is faragnak. Ezeknek is csak a díszítménye utal a pásztori eredetre. A XIX. századi faragványok közül ebbe a csoportba tartoznak a spanyolozott, vagyis olvasztott színezett méhviasz berakással díszített asztali tükrök talpas sótartók, (3. ábra) és fűszertartó dobozok.

A pásztorok felszerelésében vannak olyan faragványok, melyek funkciójuk alapján kezdetől fogva egyaránt köthetők a pásztorokhoz és a parasztokhoz. Például a botok és a borotvatartók formai és szerkezeti megoldásai rendkívül változatosak, ennek ellenére e két szempont alapján nem különíthetők el a paraszti és a pásztori darabok, itt is csak a díszítményre lehet támaszkodni. Más esetben segítséget nyújt az alapanyag, például a díszes szaruedények mindig pásztorfaragványok, a parasztok marhaszarvból csak tokmányt készítenek.

A faragásban ugyanazokat az elveket és szabályokat alkalmazzák, ami a többi népművészeti ágban is működik. Ezek közül a legfontosabb, hogy a faragvány rendeltetésétől függ az alapanyag kiválasztása, a funkciót legjobban szolgáló forma és szerkezet kialakítása, és a díszíthető felület helyének a kijelölése, melynél az elsőrendű követelmény, hogy a használatot a díszítmény ne akadályozza. A funkciótól részben független a díszítmény, karcolt, spanyolozott, vagy domborúan faragott figurális motívumokkal, a botok szárát, a szaru sótartó oldalát vagy a tükrösök felületét egyaránt ékesítik, még ha az alapanyag és forma némileg korlátozza is a szabad választást. Ezzel szemben öntéssel (15. ábra) és „barkócázással” (6. ábra) csak vékony hengeres felületeket, például botokat és karikás nyeleket díszítenek.

A somogyi pászterművészeti hagyományból előbb ismerkedjünk meg a legfontosabb pásztorfaragványok formájával és szerkezetével.

Botok

Feltehetően a legrégebb pásztorszerszám. A somogyi pásztorbotok igen változatosak, a kanászok, a gulyások és a juhászok használnak botot, az utóbbiaké a többfunkciójú juhász kampó. A kanászok botja a legegyszerűbb, nincs művészi értéke, hiszen csak néhány napig használható. Gyertyánfából készül, úgy veszik ki tövestől, hogy furkója is maradjon, ezért arasznyira a föld alatt vágják el a gyökerét, csak az ágakat metszik le róla. Mintegy méteres hosszúságú, soha sem egyenes, hanem többszörösen görbül. A kanász a botot mindig magánál tartja és szükség esetén megdobja vele a disznó oldalát. A görbülete akadályozza meg, hogy dobáskor megszúrja a hegye a malacot. A pásztoroknál néhány tartalék mindig szárad, hiszen könnyen elhasználódik.

A gulyások botja sokkal hosszabb. Van ünnepi és hétköznapi változata. Somfából, galagonya tuskfából készítik, vállig érő egyenes fát vagy ágat

választanak, aminek egyik vége vastagabb. Pörköléssel eltávolítják a héját. Ezután következik az ünnepi botok esetében a díszítés.

A gulyás botok különleges fajtája az ólomfejú „*buzogányos bot*”. Veszélyes fegyver, miként a baltát, ezt is tiltották. Népszerűségét mutatja, hogy a baltákhoz és fokosokhoz hasonlóan, ezt is próbálták fából utánozni.

Az ünnepi és a hétköznapi botok között nincs éles különbség, szinte mindegyik darabon van valamilyen díszítmény. A fogó rész csábít a faragásra, a gömbölyű és a tölcsérszerű fogók mellett, megjelenik az emberfej, (4. ábra) állatfej, a virágszerű alakzat. A formaválasztást a bot természetes alakja befolyásolja. Ha ágcsont van a bot végén, könnyen lesz belőle madáralak.

Újabb változatok a sétabotok. Többségét egy darab fából faragják, a juhász kampókhoz hasonlítanak. A fogó félkörbe, vagy derékszögbe hajlított, van olyan is, melyhez a fogó agancsból készült. Funkciójukból következően a sétabotok a legrövidebbek. A fogó gyakran végződik állatfejben: kos, (5. ábra) kutya és lófejben. Ebben a csoportban igen sok a feliratokkal ellátott emlék- és ajándéktárgy.

Az ünnepi-és sétabotok szára díszes. Az egyszerűbb gulyásbotokat „*barkócás*” minta ékesíti, (6. ábra) ehhez az élőfát 4-5 sorban bevagdadják, néhány hét alatt kiforrja magát a seb. A később kivágott fáról csak a héjat kell eltávolítani és kész a természet segítségével díszített bot. A többi azonos más faragványok díszítőmódjával; spanyolozott, feketítéssel vagy választóvízzel barnított, karcolt botok egyaránt ismertek. Legtöbb azonban a bevágott mértani elemekkel, vagy domború faragással díszített változat. A díszítmény szerkezete két csoportra bontható, vagy vízszintesen tagolják a bot felületét és a szélesebb díszített mezőket, karcolt, faragott sávokkal, fémgűrűkkel, vagy külön beillesztett csontkarikákkal választják el. A másik csoportba azok tartoznak, amelyen a díszítmény spirálisan körbe fut. Viráginda vagy a domborúan faragott botokon egy kígyó tekeredik körbe (7. ábra) és a szabad területekre virágmotívumok kerülnek.

Juhász kampók

A somogyi juhász kampókat egy darab fából faragják, ami azt jelenti, hogy olyan élőfát választanak juhász kampónak, melynek egyik végéből hajlítás nélkül kialakítható a faragott kampó és a nyél. (12. ábra) A kampós bottal birkát fognak ki a nyájból, ezért a birkaláb vastagsága határozza meg azt a szöveget, illetve távolságot, amely a kampó és a botszár között kívánatos. Mértékül a hüvelykujj szolgál. Az egy darab fából faragott juhász kampók somfából készülnek, amit gyökerestől vágnak ki. A gyökérrészből készül a kampó. A héj eltávolítása után az érett fa igen szép, díszítés nélkül is esztétikus. A kampófejet viszont körplasztika: kosfej, kalapos emberfej, (8. ábra) makk, esetleg ezek kombinációja díszíti. A kampó két oldalán egy-egy domborúan faragott kerek virág látható. (9. ábra) Ugyanez a rózsza, vagy tulipánszerű virág megjelenhet a kampó kifordított végén is a kosfej helyett. Külső-Somogyból, Mernye környékéről ismerjük a legtöbb kétoldalt rózsás, kosfejben végződő kampósbottot.

Bizonyára a ritka alapanyag is közrejátszik abban, hogy Somogyban is használnak olyan juhász kampót, aminek a nyelére más anyagból illesztnek kampófejet. A XX. századi faragópásztorok díszes kampósbottjai szinte kivétel nélkül ebbe a csoportba tartoznak, hiszen lehetetlen nagy mennyiségben somfához jutni. A fémkampók öntéssel készülnek. A legrégebb közöttük egy Mesztegyről gyűjtött sárgaréz kampófej, a köpű oldalán olvasható az „1814. jan.1”-es keltezés. (10. ábra) A hajlított kampó kosfejben végződik. A 15 cm. hosszú köpű kampóval átellenes oldalán, miként a fokosokon, egy négyszögletes, tagolt, piramisszerű nyúlvány van, ezért fegyvernek is használható. A típus közismertségét mutatja, hogy még a XX. század közepén is készültek hasonló formára faragott szarufejes kampók. A vas kampófejen is feltűnik a fok, a kampó azonban egyszerűbb kígyófejben végződik.

A szarukampók a XX. század elejétől ismertek, általában a díszes ünnepi változatok és az eladásra szánt kampósbotok kiegészítői. A szaru melegítéssel alakítható, hajlítható, könnyen faragható, a szálkás szerkezete miatt azonban komolyabb igénybevételre alkalmatlan.

A kampósbotok nyele, amennyiben díszített, hasonló az ünnepi botokéhoz. Alapanyagként a somfa, galagonya, kecskerágó és egyéb keményfák szolgálnak. Az egyszerűbb változat felületét esetleg természetes vagy mesterségesen kialakított bütykök díszítik. Az ünnepi és ajándék juhász kampók nyelét, miként a sétabotokét, karcolt vagy domborúan faragott díszítmény borítja. Megállapítható azonban, hogy a díszítmény súlypontja mindig a fa-, szaru- vagy fémkampón van.

Az ünnepi kampósbotok és a sétabotok között nagyon sok a hasonlóság, néha csak a méret és a kampó nyílása dönti el, hogy juhász kampó, vagy sétabot a faragvány.

Kanászbalták

A somogyi pásztorvilág legendás alakjai a kanászok. A kanász és betyár ábrázolásokon gyakran látható az alakok kezében egy balta, ami a kanászok és a betyárok jelképe. (1. ábra) A „magyar dísznő”, a mangalica és a „zselici dísznő” egyaránt keveredett a vaddisznóval, ha támadtak, akár egymásra, akár idegen emberre, akár a kanászra, az egyetlen hatásos fegyver ellenük a balta volt. Jobb esetben csak a fokát használták de szükség esetén az élével szakították be a dísznő koponyáját. A kanászok félelmetes szakértői voltak a balta használatának, nagy távolságból pontosan vágták a kitűzött célba. Mivel veszélyes fegyver volt, a hatóság tiltotta, azonban a kanászok még a XX. század elején is használták. A balkarjukra vagy a balvállra akasztva hordták magukkal, a rövidebb nyelűt a tarisznya karikájához csatolták. A kanásztarisznyára külön baltatartót szereltek. A baltafejet hozzáértő kovácsokkal készítették, igen nagy szakértelem kellett hozzá.

Somogyban általánosan elterjedt típus az úgynevezett „balaska”, melynek oldalnézete lekerekített oldalú hegyesszögű háromszögre emlékeztet. (11-12. ábra) Felső oldala és az éle domborúan, alsó éle homorúan ívelt, a köpű előtt egy lépcsővel szélesebb, de a vonal ívét a balta fokáig megtartja. A foka a hegyesszög levágott íve. Formája rendkívül kiérlelt, egyszerű, tökéletesen alkalmas minden olyan feladatra, amire a kanász használja. Régiségét mutatja, hogy az alapforma számos változatban előfordul. A „balaskák” nyele kb. egy méter hosszúságú keményfa, amit a pásztorok maguk faragnak, helyenként díszítenek. Spanyolozott és karcolt mintával díszített balták kerültek a gyűjteményekbe. Gyakori a díszítetlen esetleg szegekkel kivert nyél. Domború faragásokkal nem gyöngítették a nyelet.

A „balaska” mellett ritkábban előfordul az ország északi és keleti részében is használatos baltaforma, melynek jellegzetessége, hogy a felső oldala is homorúan ívelt, a balta foka szélesek és ferdén lemetezett. Alsó oldalán a nyél közelében egy csatorna található.

Fokos:

A pásztori „fegyverek” közé tartozik a fokos. (13. ábra) Kevésbé elterjedt a baltánál, nem köthető kizárólag a kanászsághoz. A baltával ellentétben a fokosokat a pásztorok is el tudják készíteni. Faragott negatív formába öntik a megolvastott fémet, a cint, vagyis ónt, vagy a rezet. A Somogyban használatos fokosok változatos formájúak, általános jellegzetesség azonban, hogy fokuk, miként azt a fém juhász kampóknál leírtuk, kiemelkedő, többosztatú, a metszete négyszögletes. A fokos lapja az éle felé szélesek.

Karikásostor:

A karikásostort (14. ábra) a kanászok, csikósok, marhapásztorok, rövid ideig a bárányokat őrző juhászok, a hosszúnyelű változatát a bivalycsordások is használják.

Minden ostor két részből áll, a fából faragott nyélből és a bőrből font ostorból. Az összekapcsolódás módja különbözteti meg a karikást a többi ostorfajtától. A karikás esetében a nyelet és az ostort egy szíjból kötött, (15. ábra) vagy fémből készült karika kapcsolja össze. Az ostor könnyű járása érdekében, a karika és a fonás közé több bőrből hajtogatott „vánkost” és karikát is közbeiktatnak. A karikásnyelet szilvafából, körtefából, kecskerágóból, vagy jávorfából faragják. A nyél három fő egységből áll: fogó rész, középrész és a fejrész. A fogó sima, esetleg a gömbölyű vége díszesebb. Előfordul, hogy a végére sípot faragnak, amivel jelezhetnek a társuknak. A középrészre kerül a domborúan faragott díszítmény. A minta több mezőre bomlik, amit gyűrűk választanak el. A megye északnyugati tájain előfordul a bőrdíszítményt utánozó faragás, három vitézkötést utánozó gyűrű, a középsőtől kiindulva felfelé és lefelé több sorban bőrpillangókat utánozó motívumsor. Ez a díszítmény a zalai karikások stílusához közelít. Cserép János marcali gulyás és Kálmán István kopárpusztai juhász karikásnyelein gyakori ez a díszítmény, (14-15. ábra) de feltűnik Zselicben is.

A nyél a feje felé vékonyodik, ezért csak ritkán díszítik. A fémfüles nyelek felsőrészét cinezés, vagyis ónöntéssel készült minta erősíti. Az ónöntés rögzíti a kis fémfelület a nyélhez. (15. ábra) Ez a változat a megye északnyugati része felé gyakoribb, szórványosan másutt is feltűnik.

Somogyban azonban a legtöbb karikásnyél gombban végződik, erre kerül a bőrfül, amit a gomb alatt erősen körülkötnék. (14. ábra) A nyél nem éri el a fél métert, az ostor hossza több mint két méter.

Az ostorhoz többnyire kutyabőrt, borjúbőrt használnak. A lenyúzott bőrről a húsmaradványt hamus, meszes oldattal távolítják el, majd a bőrt több napig házi só és timsó keverékével beszórva fehéritik. Puhítás után egy centiméter széles csikokra hasogatják. Kétszer olyan hosszú szíjat metszenek, mint amilyen hosszúra a fonást szánják. 8-12-16 esetleg 24 ágú ostort fonnak, amit egy karikáról indítanak. A fonatnak előbb a belsejét készítik el kenderből. Kígyóderekű lesz az ostor, ha a középrészen a kendert vastagabbra fonják. Készülhet a belseje marhabőrből is, aminek a fonatból kimaradó része lesz a csapósíj, amit egyébként vitézkötéssel erősítenek a fonatba. A somogyi ostorokat ritkán díszítik sallangok, legfeljebb a fonások kezdeténél és végénél rojtozzák a szíjvégeket. A csapósíj végére kerül a rafiából, lószőrből vagy kenderből készült csapó.

Somogy északi részén, a nagyberekai katolikus pásztorok nem csak az állatok terelésére használnak ostort, hanem készítének „gonoszűző” ostort is, ezen hét karika van az ostornyélen, és hét gomb van a sudáron. A nyelét keresztres fenyőforma faragás díszíti. Ezt az ostort a pásztor maga készíti vagy örökli. A rózsafüzérrel együtt az oltárra helyezett ostort a pap felszenteli. A gonoszűző napokon: Orbán napján, Rókus, Vendel, Éva estéjén és Mária fogantatásának napján viszik magukkal. Egyébként a szálláson tartják. (TAKÁCS GY., 1986. 94.)

A karikásostor készítése nagy szakértelmet követel. Kevés pásztor tudja elkészíteni az egész ostort. A jól faragó pásztorok is gyakran a bőrkészítéshez és fonáshoz jobban értő társukhoz fordulnak.

A különböző fafajták mellett a pásztorfaragványok kedvelt alapanyaga a marha szarv. Mivel a belseje üreges és a melegítéssel meglágyított szarv formálható, ezért igen alkalmas apró edények készítésére. Somogyban mindenekelőtt sőtartókat faragnak belőle. A kanászkürtök alapanyaga is szaru. A XIX. század elején még löporszarv is készült belőle, a betyárabrázolásokon is látható kerek portartókat (58. ábra) azonban szakemberek készítették, miként a közismert szarvasagancs löpörtartók többségét is. A szépen előkészített szaru igen mutatós, ezért ruhadíszeket, óraláncokat, csatokat, ékszereket faragtak belőle. A XX. század elején különféle kimódolt ajándéktárgyak alapanyaga lesz.

A marhaszarvat kifőzik, vagy egyéb módon melegítik. Először a csontot távolítják el a meleg szarvból, majd kívül-belül letisztítják és a kívánt méretre, fűrészelik. A szarvhegyből apró szerszámok faraghatók. Az edények palástjával szolgáló szaruhengert további melegítéssel lágyítják és fából faragott lapos kaptafára húzzák. Ily módon a pásztortarisznyába jobban illő edény készülhet belőle. A lapos szarutárgyakhoz: csatokhoz, óraláncokhoz, a szaruhengert felvágják és kiegyenesítik, prés alá téve hagyják kihűlni.

Sótartó:

A laposra formált sótartók a somogyi pásztortarisznya nélkülözhetetlen tartozékai. A szarusótartók alaptípusait a zárszerkezetek alapján állapítjuk meg. Összevetve az alföldi és a Felső-Tisza vidéki anyaggal, ahol bonyolult zárszerkezetű sótartók is előfordulnak, a somogyiak igen egységes képet mutatnak, hiszen itt a leemelhető fedelű változatot kedvelik, (16-19. ábra) melyek csak a fedél formájában különböznek egymástól. A fedelet, miként a sótartó alját mindig keményfából faragják, ritkán hagyják díszítetlenül. A legszebb somogyi változatokat, a juhászcampórol és botfejekről már megismert körplasztika, a kosfej, vagy egy egész állat szobrocskája díszíti.

A szaruhenger formája ritkán őrzi az eredeti szarv alakot. Mivel a sótartó a faragópásztorok egyik kedvelt faragványa, ezért a forma alakításánál a használati szempont mellett a díszíthetőség is inspirálja őket. A mesterségesen kialakított lapított hengeralak mellett néhány faragó kedveli a bonyolultabb formát, a két keskeny oldalt szögletesre faragja. (19. ábra) Így egy-egy vagy három-három keskeny függőleges felülethez jutnak, amit a minta szerkesztésekor más módon is hangsúlyozhatnak. A szaruhengert a szarv világos részéből vágják, aminek az alapszíne sárgásfehér, az érett szaru mutatós, jól érvényesül rajta még a színezett vékony vonal is.

A karcolt és spanyolozott sótartók 1870 után lesznek a somogyi pásztorok reprezentáns faragványai. Külső- Somogy középső és déli részén és a Víz mentén élő faragók sótartói a legváltozatosabbak Belső-Somogy déli részén egy faragókör is specializálódik karcolt sótartó készítésre. A tükrösök mellett a sótartók a somogyi pásztorművészet legszebb „műfaja”, ezért díszítményükkel a következő fejezetben foglalkozunk.

Ivókobakok

Kobaktökből készült ivóedények egykori használatát a középkori ábrázolások bizonyítják. A pásztorok a házuk, vagy a tanyájuk mellett termesztik a növényt. Az érett, alaposan megszáritott kobaktök kocsányát levágják és a helyén keletkezett nyíláson keresztül kitisztítják, a szájába egy alkalmas dugó kerül. A nyakára kötött kantárral akasztják a tarisznya karikájára.

A díszes ivókobakok tapasztalt faragók munkái. Az edény fala nagyon vékony, könnyen törik, a faragókés átvághatja, ezért csak vékony vonalakat metszenek rá, amit színeznek, feketítenek. A mintát választóvízzel barnítják. Előfordul, hogy a kobak száját cinezéssel megerősítik.

A XIX. század végéről származnak a legrégebb díszített kobakok. A „BÍRÓ GYURI” feliratú 1885-ben készült, Barcsról gyűjtötték. (20. ábra) Az alsó kiöblösödő részen egy szélesebb, a felső részen valamivel keskenyebb mező van, amit alul-felül geometrikus gyűrűsorok öveznek. Ezekbe a mezőkbe virágminták kerülnek. A kobak kevésbé hangsúlyos nyakát háromszögekből, rombuszokból, szalagokból álló gyűrűk ékesítik. A nyaki díszítmény a legtöbb kobaknál el is marad. Belső-Somogy déli részén készült a századfordulón, az a figurális díszítésű sorozat, (66. ábra) aminek a faragójától tükrösöket és sótartókat is őrzünk.

Ivópoharak

A fából faragott ivópoharakról, amit „csanaknak”, „kapinyának” is neveznek, csak szórványos adataink vannak. A XIX. században Somogy déli részén még használják, de már itt sem tartozik a pásztorok állandó felszerelésébe.

Az ivópoharak csészéjét és fülét egyetlen fából faragják. Könnyebben faragható anyagot, hársfát, juharfát, stb. használnak hozzá, mivel a csésze belső formájának kialakítása igen nehéz, csak félkör alakban meghajlított pengével, ún. kanálvájóval szedhető ki a belseje. A csanak fülén többnyire van egy nyílás, ebbe akasztó szíjat fűznek. A ritkaság ellenére a somogyi ivópoharakat a csészéjük és a fülük formája alapján, két fő csoportba sorolhatjuk.

Az ivókanálnak nevezhető típus (21. ábra) csészéje nyújtott kanálforma, a fogója hosszú lap, aminek a végébe egy nyílást vágnak, ebbe fűzik a tartószíjat. Ezeknek a poharaknak a díszítménye a somogyi pásztorművészetből levezethető, a faragóiktól más pásztorfaragványt is ismerünk. A fotón látható darabot, az „N J” monogramról ismert Csokonya környékén működő faragó készítette az 1880-as évek végén. Egyedi darabnak tekinthető az a csanak, (22. ábra) amit 1898-ban Herman Ottó Taszáron gyűjtött. Az áttört mintái között feltűnő a somogyi kanászbalta, ebből arra lehet következtetni, hogy az egyik tászári kanász faragta.

A horvát hatást mutató Dráva vidéki ivópoharak déli irányból terjedtek el Somogyba. (23. ábra) A forma szokatlan, a csésze magas, tojás alakú, a metszete ovális. A felső széle íves, a nyéllel ellentétes oldalon csörszerűen kiemelkedik. A fül félkör alakú függőleges lap, néha a két oldala lágy ívben csatlakozik az edény falához. Az egész pohár bőrből készült edény benyomását kelti. A fülön szilvamac, kör és csavart vonalú áttörések vannak. Mindig vésett és faragott geometrikus minta díszíti, melyek közül nem hiányozhat a farkasfogsor és a rozetta, stb. A vonalakat piros spanyolviasz színesítheti.

Borotvatartók

A paraszti használatú borotvatoktól a pásztorfaragók munkáit, a konkrét adatok hiányában csak a jellegzetes díszítőtechnika és ornamentika alapján lehet elkülöníteni. A borotvatok többnyire díszes faragvány, amit gyakran ajándékba készítenek a faragók, ezért az évszámot, a tulajdonos (a megajándékozott) nevét, esetleg a faragó nevét vagy monogramját is megörökítik a felületén. Sokáig használják és megőrzik, ezért a néprajzi gyűjteményekben gyakori a régi évszámos doboz.

A borotvatok hosszú, keskeny doboz, aminek a mérete a borotva hosszától függ. Forma, szerkezet és méret tekintetében igen változatos. (24-27. ábra) Két fontos szerkezeti elemből áll, a néhány cm. magas, hosszúkás alsórészből, amiben egy vagy két vájat van a borotva számára és a fedélből, ami egy vagy több lapból áll.

A legrégebbi ismert darab 1805-ben készült. (38. ábra) A zár szerkezete igen összetett, négy különálló részből áll a fedele, melyek a borotvatok végeibe illeszkedő tengelyeken forgathatók. Az alsó fedél felett két, egymáshoz illeszkedő fél fedél van, melyeket egy vájatban csúsztatható záró lap rögzít egymáshoz. A korai borotvatokok mutatják, hogy régóta használatos eszközök, melyeknek újabb és újabb változatait készítik el a faragók. Megfigyelhető azonban néhány tendencia. A bizonyíthatóan pásztori faragványok többnyire laposak, az egyik végük felé szűkülnek. (24. ábra) Ez a forma bizonyára azért alakult ki, mert így könnyebben elhelyezhető egy tarisznyában. Hasonló megfontolásból alkalmazzák a pecekkal, rögzíthető, fordítós zárszerkezetet is.

Elsősorban a fedelet díszítik. Az oldalfalakra ritkán kerül fontos díszítmény, például a megelőző korszakokban jellemző kevésbé divatos motívummal, geometrikus mintasorokkal, egyszerűbb virágokkal díszítik. A minta szerkesztésénél figyelembe veszik a borotvatok szerkezeti elemeit, ezért a mintázandó felület több részből áll, amit kerettel is elválasztanak egymástól. (24-

27. ábra) Ezt az elvet nem csak a fedél ékesítésénél követik, hasonló eljárás figyelhető meg az oldalfalak díszítésénél.

Tükrösök

A pásztorbrázolások alapján megállapítható, hogy a XIX. században a somogyi pásztorok nem hagynak szakállt, ellenben a többségük pódrött bajszot visel. Faragnak ugyan olyan borotvatartót, aminek a fedelébe tükröt építenek, (27. ábra) sőt belül kis vájat is van a bajuszpedró számára, de ez egyedi tárgytípus. Ezzel szemben 1830 után elterjedt egy kézbe illő tükrös doboznak a használata. A legkorábbi tükrösök többsége a Ny.-Dunántúlon készült az 1830-as években, de Somogyból is ismert korai darab. A század második felében mindenhol általános lesz a használata. A somogyi pásztorfaragók teszik közzismert pásztorfaragvánnyá, majd kilép az eredeti pásztori környezetéből és a XIX. század végén a kialakulóban lévő népművészeti piac egyik híres áru félesége lesz.

A tükrös a dunántúli pásztorsághoz köthető eszköz, de szórványosan máshol is feltűnik, a formája más, díszítménye egyszerűbb és különbség van a tárolás módjában is. A Tiszántúlról előkerült szórvány anyag jellegzetessége, hogy a tükrös doboz egyik végén fül van, ebbe fűzik azt a szíjat, amivel az övhöz csatolják. Ellenben a dunántúli, azon belül a somogyi tükrösök ezeknél laposabbak, zsebben, tarisznyában hordható darabok. A tükrös doboz védi a belsejébe illesztett tükröt, ami mellé esetleg egy kis vájatot is faragnak a bajuszpedró kenőcs számára.

A tükrös formája kerek, négyzet vagy téglalap alakú lapos doboz. (28-31. ábra.) Többnyire két különálló részből áll, a tükröt tartó alsó részből és a fedélből. A két rész egymásba illesztése alapján különíthetők el a szerkezeti típusok. Az átlag méretük 8-10 cm, a vastagságuk 1-1,5 cm, nincs azonban szabvány méret. A faragók világos színű fákat, pl. vadvadkörtét, cseresznyét, jávort, kecskerágítót, égeret használnak, hogy a minta, különösen a karcolt tükrösökön, jól látható legyen. A domború faragással díszített változatot sötétebb színű fából, pl. szilvából is faragják. Szépen díszített tükröst csak tehetséges faragó tud készíteni, ezért a szebb darabok a „művészkedő” pásztorok mestermunkáinak tekinthetők. Kezdetből fogva ajándékba és megrendelésre is faragták, amit az egy-egy faragótól fennmaradt sorozatok bizonyítanak. Egymás tükröseit utánozták, hiszen előkerültek hasonló, de eltérő minőségű változatok is. Törekedtek az állandó újításra.

A somogyi faragás fejlődése a tükrösökön nyomon követhető. A század közepéről származó darabokra, a viszonylag nagyobb méret, a négyzet vagy téglalap alapú, szögletes forma a jellemző. Csúszthatató fedéllel záródnak, de felnyitható változat is akad közöttük. Mindegyiket spanyolozzák.

A kerek forma az 1850-es évektől terjed, (28. ábra) a szögletes formát is finomítják, a lapos felület mellett az enyhén domborított változat is megjelenik. A spanyolozással és karcollással díszített tükrösök lesznek népszerűek. A század végén megjelennek a kimódolt formák és szerkezeti megoldások. A könyvforma az 1880-as évektől mindenhol elterjed. A kerek alaptípus formája állandóbb, de ebből is kialakítanak egy speciális változatot, a zsebóraformát, ami a somogyi pásztorok körébe szivárgó polgári tárgykultúra hatására terjed el. Továbbra is készülnek spanyolozott és karcolt, sőt választóvízzel barnított tükrösök, de a domború faragásúak mellett háttérbe szorulnak. A faragók új, ismeretlen felvevőkör igényeinek kívánnak megfelelni, a bizonyítás vágya készíti őket, hogy a megszokott, egyszerűbb változatok helyett a bravúrosabbnak tűnő megoldásokat válasszák.

Gyufatartók

A somogyi pásztorművészet utolsó megújuló korszakában, a XIX. század végén egy új tárgyfajta terjed el, a gyufatartó, ami még bekerül a pásztorok

használati eszközei közé. (32. ábra) A gyufa feltalálása után 40-50 évvel, az 1880-as években kezdik el a pásztorok fából vagy marhaszarvból faragni a gyufa tartására szolgáló kb. 5x7x1, 5 cm-es dobozokat. A gyufatartókhoz gyakran sötétebb alapanyagot, szilvát, diót, stb. használnak, mert a domború faragás jobban mutat rajta, a karcolt darabok, hársfából, kecskerágítóból és marhaszarvból vannak.

A gyufatartók formája és szerkezete változatos. Az alapforma a lapos téglatest, aminek alsó és felső lapját, domború ívesre, más daraboknál a függőleges keskeny oldalakat homorú ívesre alakíthatják. Az ívek formáját a díszítmény keretmintájának vonalvezetésével is hangsúlyozzák. A fa gyufatartók között is akad könyv alakú, a doboz egyik függőleges oldalát hengeresre faragják. A zárszerkezet is befolyásolja a formát, előfordul ovális és a kisméretű borotvatokokra emlékeztető lapos doboz.

A gyufatartót egyetlen fából fűrészelik ki, a belsejét a kívánt formára alakítják és ebbe illesztik a fából faragott, rugós zárszerkezet alkatrészeit, a nyelvet és a tartóoszlopot. A rugós záródás miatt a doboz önmagától nem képes kinyílni.

A díszítmény többnyire elborítja a teljes gyufatartót. Az oldallapok a díszítés szempontjából rangsorolhatók. Feltétlenül díszített a két széles, függőleges oldallap. Azonos jellegű a díszítményük. Növény és állatmotívum, esetleg emberábrázolás is kerülhet rá. Egy függőleges keskeny oldal vízszintesen bordázott, vagy egyéb módon érdesített, hogy a foszforos gyufát meglehessen rajta gyújtani. A fedél vagy dísztelen, vagy olyan domború faragás díszíti, ami nem sérül a nyitáskor.

A gyufatartó nemcsak a pásztori eszközök kultúra utolsó korszakának új képviselője, hanem a század végén válságba jutott, de hanyatlásában is megújuló, majd népi iparművészetté alakuló somogyi pászterművészetnek a hű tükörképe. A formai és szerkezeti gazdagság a díszítményre is jellemző. A századforduló évtizedeiben uralkodó díszítőtechnikával, a domború faragással ékesítik a legtöbb darabot. Miként a korszak többi pásztorfaragványán, a gyufatartókon is szórványosan előfordul a geometrikus mintával párosuló vésés és faragás. A szaru gyufatartókat karcolt és sárgított minta díszíti. Elvéve előfordul a spanyolozás. A XX. századi neves faragók eladásra szánt gyufatartói változatosabbak, Boszkovics János Buzsákon sorozatban készíti a spanyolozott, Kálmán István a karcolt szarut, Kapoli Antal a domború faragású darabokat.

Pipaszár

A pásztorábrázolásokról leolvasható, hogy kedvelt szórakozás volt a pipázás, mivel a hosszú szárú pipák nélkülözhetetlen tartozékai a betyár és pásztorfiguráknak. (1. ábra.) A cseréppipákat, „kűpipát” a vásárokon vették. A drágább tajtékipipát megrendelték. A fapipa faragása ideiglenes megoldás lehetett, ezzel szemben maguk faragják a pipaszárakat. (33. ábra.) Mogyoróvessző, körte, kecskerágító, és meggyfa vékony egyenes hajtása volt az alapanyag. A pipaszár hosszú, az átlag mérete 30 cm, de némelyik eléri a 60-70 cm-t, az átmérő csak ujjnyi vastagságú. A szár egyenes vagy enyhén ívelt. A pipaszár egyik végére csontszopókát, „csutorát” csavarnak, vagy a kívánt formára faragják. A másik végét vékonyabbra faragják, ezt illesztik a pipába.

Sok pipaszárát ékesít spanyolozott, karcolt, vagy domborúan faragott minta. A díszítmény szerkezete a botokéra emlékeztet. Faragott gyűrűk és spirálisan vezetett virágindák díszítik a legtöbb darabot. A keskeny felület ellenére előfordul az emberábrázolás. A díszítményt a pipa felőli végétől indítják, hogy a szemlélő álló motívumot lásson.

A karcolt faragványokon olyan pipaforma is látható, amit tárgyi anyaggal nem tudunk dokumentálni. A hosszú szárú pipákkal szivart szívnak. (62. ábra.) Hasonló célt szolgál a rövid, némileg hajlított szivarszipka.

Hangszerek

A „művészkedő pásztorok” repertoárjába beletartozott a hangszerkészítés. A bodzafa furulya, „furugla”, „tilinkó”, faragását és cifrázását már a „faragó iskolában” kisbajtár korukban megtanulták. A „bot furugla” és a hosszú furulya „hosszi furugla”, citera, a duda és a kürt számít még pásztori hangszernek.

A hangszerek közös jellemzője, hogy a hosszú hengeres felületüket a bothoz és a pipaszárhoz hasonlóan osztják és díszítik. A pásztorfaragványokat díszítő mulatójelenetek gyakori szereplői a furulyán (31. ábra.) és a „hosszi furuglán” játszó pásztorok (19. ábra) és a hegedülő cigányok.

A marhaszarvból faragott kürt használatáról kevés adattal rendelkezünk, a falusi kondások és csordások kürtjellel, vagy ostopattogatással jelezték az állatok reggeli indulását. A díszes kürtök ajándékok, vagy emléktárgyak, (34. ábra.) mint például a vonuló betyárbandával díszített somogytarnócai kürt, amit a századforduló idején egy faragópásztor adott ajándékba gróf Széchenyi Ferencnek. (59. ábra)

Óraláncok

A XIX. század végén a pásztorfaragványok sora kiegészül az óralánccal, (35. ábra) amit ünnepnapokon viselnek. A készítését ugyanaz a polgári hatás ösztönzi, mint az óratok formájú tükrösök faragását. Az alapanyaga marhaszarv, kosszarv, és marhacsont. Az óralánc az úri-polgári környezetben használatos díszes fém óraláncok formáját utánozza. A pásztorfaragók ötletességét dicséri, hogy szaruból és csontból mutatós ékszert tudtak készíteni. A felhasított szarvat főzéssel puhítják és préselik, csikokra vágják. Az alapanyag előkészítésének egyszerűbb módja is járható, a szárazon csikokra fűrészelt szarut több napig áztatással puhítják. Az utóbbi eljárásnál a szaru elemek enyhén ívelt formájúak lesznek. A puha csikokból faragókéssel vagdalják ki a szükséges formákat.

Minden óralánc két végén egy-egy akasztó karika van, az egyikkel a mellény gomblyukába akasztják a láncot, a másikhoz az órát erősítik. A lánc lehet egy, két vagy háromsoros. Az akasztó lyukakhoz a láncokat csipkézett szélű lapokkal kapcsolják. A láncsorokat még néhány helyen különböző formájú csipkés lapok kötik össze. Maga a lánc két-három cm hosszú, két végén átlukasztott lapocskákból áll, amit kicsi szarukarikákkal fűznek össze.

Az óraláncok igazi ékességei azok a függők, amelyeket a nagyobb méretű kapcsoló tagokhoz erősítenek. Ezek csontból vagy a szarv tömör hegyéből faragott apró körplasztikák, a többségük a XIX. század végének kedvelt motívumelemei. A leggyakoribb dísz a makk, csizma, kosfej vagy az egész állat, kulcs, lakat, balta. A formájuk emlékeztet a bárányszoktatók formájára. Kedveltek a lapos változatok is, kerek virág, tulipán, szív és különböző kicakkozott mértani formák. A nagyobb felületeket karcolt vagy spanyolozott vonalak díszíthetik. Néhány óralánc az egyik végén kiegészülhet egy nagyobb függővel. Az óraláncok mérete változó, a hossza elérheti a 40 centimétert. A készítése nagy szakértelmet igényel, ennek ellenére a XX. század elején a faragók többsége megpróbálkozik vele. Az óralánc faragásával felhalmozódott tapasztalatot a népi iparművésszé lett faragók, csont és szaru ékszerek készítésére használják.

Apró faragványok

A „kusztorának” nevezett zsebkés is pásztorfaragvány, formája és szerkezete a zalai „kusztorákra” emlékeztet. A pengéjének éle íves, a foka egy nagy szögben megtörik. Széles rézgyűrűvel fogatják a fából vagy csontból faragott nyélbe, aminek a formája változatos, spanyolozott, karcolt és faragott virágminták díszítik, amit geometrikus gyűrűk határolnak.

A bárányjeleket, vagy szoktatókat a juhászok faragják, mindegyikből két darabot készítenek. Elléskor használják, a kisebbet a bárányra a nagyobbat az anyjára kötik. A faragványok a pásztori és paraszti szerszámok formáját idézik. (36. ábra)

A pásztori felszerelésbe még igen sok apró faragvány beletartozhat, amiket csak kivételes esetben díszítenek. A fakanalat, az apró falapocskákból egymásba

fűzött bogrács tartókoszorút. A faragók szerszámkészletét is a célszerűség és nem a művészi érték jellemzi. (37. ábra) Az apró faragványok készítése a pásztor számára a faragó iskolát jelenti.

A pásztorélet XIX. századi eszköztárában mint láttuk, vannak olyan edények és szerszámok, elsősorban jószágterelők, melyek már az előző századokban is léteztek. Intenzív, többirányú használatuk formagazdagodással jár együtt. Egyedül a kanászbalta képez kivételt. A makkoltatás visszaszorulása, a betyárvilág megszűnése és a hatósági tiltás együttes hatására a „balaska”, néhány fegyverként is funkcionáló fémfejű bottal együtt kikerül a használatból. A századfordulón néhány évtizedig a faragók még készítik a túldíszített változatát, mivel a *balaska* a népművészet felfedezői számára egy ideig a somogyi kanász- és betyáréletet szimbolizálja. A terelő eszközök külső megjelenése a faragódivatnak megfelelően változik, egyszersmind hordozója olyan díszítőtechnikának és mintának is, ami a faragás reprezentáns tárgyfajtáiról hiányzik. Feltűnő, hogy a marhaszarvból és kobaktökből készült edények, ivópoharak és terelőeszközök csak néhány évtized késéssel, az 1850-60-as években válnak a faragóstílus igazi hordozóivá.

A második csoportba azok az eszközök tartoznak, melyeknek használata és készítése átível a századon, ugyanakkor nem kapcsolható kizárólag a pásztorsághoz. A borotvatartók és az ajándék céljára faragott mángorlók különleges szerepet játszanak a pásztorművészetben, mivel rajtuk jelenik meg a XIX. század elején az a sajátos faragó művészet, amiből a XIX. század közepén a betyárbrázolásokban és a spanyolozásban gazdag stílus kivirágzik.

A harmadik körbe azok az eszközök tartoznak, amelyek a XIX. század második felében újítként részben úri-polgári hatásra kerülnek a „pásztorfarisnyába”. A tükrös 1840 után gyorsan népszerű lesz, 1840 és 1860 között kialakult formagazdagsága mutatja, hogy a faragók és használók egyaránt különleges figyelemben részesítik. A gyufatartó és az óralánc átvétele 1880 után a polgári eszköztárból, a századvégi faragókat ért külső hatás következménye. Kevésbé alkalmasak a napi használatra, a faragópásztorok a technikai képzettségük és a faragó tudásuk elismerését kívánják kiváltani velük a pásztorársak között, ugyanakkor alkalmasak a „pásztori” faragást megjeleníteni a népművészeti árút vásárlók körében.

A pásztorművészeti stílus kialakulása.(1830-1840)

A korai somogyi faragványok, például az 1805-ből származó borotvatok (38. ábra) még valószínűleg nem pásztorfaragás, rozettás díszítménye jól beilleszthető abba a paraszti faragó stílusba, melynek dokumentumai végig fellelhetők a XVIII. századtól a XX. század elejéig a paraszti faragások között, mindenhol az országban. A somogyi pásztorok faragóművészetének első évszamos dokumentumai, a spanyolozott virágokkal díszített borotvatartók és mángorlók az 1830-as évekből származnak. Az 1830-ban faragott mángorló (39. ábra) virágos motívumai és a szívekből induló rozmarinkoszorúval körülvett rozettás díszítményének a szerkezete már emlékeztet a későbbi faragványok némely díszítményére. A formája, szerkezete és a virágmintája az 1831-ben faragott és spanyolozott borotvatokot (40. ábra) már egyértelműen a pásztorművészet kezdetéhez kapcsolja.

Az 1832-ben készült spanyolozott mángorló (41. ábra) egymásra épülő, egymásból induló virágdíszítménye és a szintén 1832-ben faragott szép formájú borotvatok (42. ábra) rokon mintájának a szerkezete és barokkos virágformái csak időnként térnek vissza jelentős mértékben átalakulva. A készítés éve, 1832., a reformkor emlékezetes éve, amikor a nemzeti érzés hullámai már magasra csapnak Magyarországon. A borotvatok címerbrázolása a később oly gyakori motívum első, jól sikerült próbálkozása. A teljes kompozíció a kiterjesztett szárnyú és lábú sasos címer stilizálása.

Az 1831-es és az 1832-es borotvatokok faragói a kezdeti lépéseket teszik a spanyolozás technikájának alkalmazásában. A motívum vékony vonalaiba rakják a viaszt, a nagyobb felületek spanyolozásához hálószerűen faragják a felület és a háló vonalait spanyolozzák, néhány helyen ezért csipkehatást kelt a minta. Később a hálót elhagyva részben aláfaragással oldják meg azt a problémát, hogy a nagyobb spanyolozott felületből ne peregjen ki a viasz. Az 1830-as évek végéig a piros színt használják, amit feketébe hajló kék kontúrozással élénkítenek.

A fejlődésre nagyobb hatást gyakorolnak azok faragók, akik az 1834-ben (43. ábra) és az 1839-ben (24. ábra) készült borotvatartókat faragták. Az egyszerű vázából indított virágtő később szinte a leggyakrabban ábrázolt motívum lesz a faragványokon. A virágtő felépítése sokat változik amíg eljut a szimmetrikusan felépített, közepén nagy virágos motívumig. Az egyik sarokból indított hullámos vonalvezetésű viráginda viszont az oldalmezőkre és a szél díszítményekre szorul. Uralkodó szerepét a hengeres felületű faragványokon tartja meg. A geometrikus motívumok helye a spanyolozott faragványokon, a széldíszítményen van.

A tapsonyi borotvatok (43. ábra) formája és a díszítményének szerkezete azonos a jelenleg legkorábról ismert betyarábrázolással díszített kaposvári borotvatartóéval, ami 1830-ban készült. A RRM - ből sajnos eltűnt darabra a betyár lába alá az 1830-as évszámot írta a faragó. A párját Malonyay Dezső közli. (44. ábra) A két fedél díszítménye között minimális az eltérés. A virágbokrot nem kerek virágok, hanem apró tulipánok díszítik. Rövid cifraszűr, felhajtott, széles karimájú, magas tetejű kalap, himzett gatya és hosszúszerű pipa van az alakon. Feltehetően **Kósa József** pásztor munkája, akit Malonyay „törzei régi pásztornak” nevez. (MALONYAY D., 1911. 287.)

A Somogyban is megfordult tehetséges faragók közé tartozott **Németh Mihály**, akinek egy lovas betyárral díszített híres tükrösét a Zselicsegyben gyűjtötte 1898-ban Herman Ottó. A 45. ábrán látható tükröse 1840 táján készülhetett. Sajnos ennek a faragványnak is csak a Gönczi Ferenc által készített rajza maradt meg. A faragó személyét ezért bizonytalan meghatározni, de abba a faragókörbe tartozhatott, amelyekbe Kósa és Németh is. Több szál kapcsolja össze ezeket a faragókat, a szabad pásztorérettel való kapcsolat, a börtön és néhányukat a betyárokhoz, például a Sobri Jóskához fűződő személyes viszony. A börtönben úgy tűnik lehetőségük volt faragással tölteni az időt, ennek lesz a következménye egy olyan közös faragóstílus kialakulása, melyet kőborlásaik során elterjesztettek a Dunántúl nyugati és déli területein.

A faragványaik között a mángorlók és a borotvatokok mellett fontos helyet kap a tükrös. Az első darabok négyszögletes, kihúzható fedelű lapos dobozok. A formájuk és a felépítésük szinte kínálja a jellegzetes díszítményfelosztást, a főmezőre és szegélykeretre bontást. A tükrösökön hosszú ideig divat lesz ez a minta elrendezés. A mángorlókön is széles keretminta határolja a kompozíció különböző egységeit.

Tovább fejlesztik a spanyolozás technikáját. Megoldják a nagyobb felületek színezésének a problémáját. Nemcsak a motívumelemek belső részét színezik, hanem a keretminta háttérét is. Egyre több színt alkalmaznak, de visszafogottan élnek a színek adta lehetőséggel.

Mintaszerkesztésüket a pontos szimmetria határozza meg. A virágmotívumaik között legtöbb a szívből és a kétfülű vázából induló virágtő. A négyzetes mezőbe helyezett emberalakos motívumaik háttére üres, csak az alakok néhány jelképes kiegészítője és a díszes öltözék teszi változatossá és színessé a kompozíciókat. A tükrösökön többnyire két alak, a mángorlókön általában három szerepel. A páros motívumon a leány virágcsokrot nyújt a puskával, baltával esetleg pipával ábrázolt betyár felé. A másik páros motívum két betyár találkozását szimbolizálja. A három vagy több szereplős jelenet témája a mulatozás. Ritkábban ábrázolt szereplő még a pásztor a báránnyal és a betyár

pandúr találkozására. A motívumaik közé tartozik a stilizált oltár, ami két gyertya és a középük helyezett szentségtartó.

Az új stílus elterjedése (1840-1860)

A faragóstílus egyre népszerűbb lesz Somogyban. A legtöbb elemét erős szálak fűzték a korábbi faragó hagyományhoz, nem okozott nehézséget például a spanyolozás továbbfejlesztett változatainak és a mintaszerkesztésnek az átvétele. A tükröst is hamar megkedvelték, az elterjedése formai és szerkezeti sokszínűséget eredményezett, ugyanakkor végig megőrizte reprezentatív jellegét. A betyarábrázolások csak az 1860-as években foglalják el méltó helyüket a somogyi pásztorok mintakincsében. Egy 1846-ban készült spanyolozott mángorlón (46. ábra) a vázába helyezett virágtő és a női figura már a stílus hatását mutatja. Tovább él az 1830-as évek egyszerű stílusa is, azonban a virágok sokkal változatosabbak.

Az 1853-ban készült borotvatartó díszítménye a megszülető új stílus szép előfutára. (47. ábra.) A faragója, **Zámbó Vendel** egyaránt használja a motívum felépítésében a kezdeti évek eredményeit és az 1840-es évek újításait mind a technikában, mind a felület beosztásban. A főmezőben több színnel spanyolozza a vázából induló virágtövet, a szegélymintán viszont a háttérrel. Új elemként megjelenik a madár a virágtő két oldalán és a csúcsán egy bagoly.

Zámbó Vendel nevét a MOS LIDINEK faragott mángorlója őrizte meg. (48. ábra) Az ajánlásban a készítés helyét, Kaposvárt és az időpontját, 1853-t is feljegyezte. Karcolással díszítette, ami Zámbó egyik újítása, a somogyi faragók körében majd 1870 után terjed el. A karcolás természetesen nem új felfedezés, csak a dunántúli pászterművészetben történő tömeges alkalmazása új jelenség. Zámbó a technikának két változatát alkalmazza, a felső motívum körvonalait és belső részeit karcolja, az alsó motívumnál a háttérrel tölti ki karcolt vonalakkal. Majd Hodó József munkáin látható hasonló megoldás. A két faragó között más összefüggés is felfedezhető.

A legtöbb faragványán azonos elvek alapján szerkeszti a díszítményt. Jellemző a páros madár elhelyezésének módja a virágtő két oldalán. Korai párhuzama Kaposvár környékén például a szennai festett mennyezetkazettás templomban látható több variációban. A faragó pásztorok díszítménykincsük gazdagítására több motívumot, például sellőt, oszlopot stb. átvettek a festőasztalosok mintái közül. Zámbó jelentőségét mutatja, hogy technikai és mintaszerkesztési újításait, borotvatartó és tükrös formáit, madaras motívumait a későbbi faragók átveszik. Faragványainak lelőhelyei: Toponár, Csoknya, Taszár és Darány, elsősorban a megye középső részéhez köti működési területét. A Kaposvár készítési hely - még ha netán börtön is - ezt a feltevést erősíti.

Virágkor (1860-1900)

Az 1860-as évektől a századfordulóig tart a somogyi pászterművészet legszebb korszaka. Először a tükrösök majd a sőtartók és a század utolsó éveiben a gyufatartók között találjuk a legszebb faragványokat. A díszítőtechnikában tovább fejlődik a spanyolozás, a hetvenes években a karcolás és sárgítás, a kilencvenes években a domború faragás válik divattá. Az újabb technikák nem szorítják ki a régebbieket. Gyakran akár egyetlen faragványt többféle módon díszítenek. Néhány gazdagon dokumentálható faragóegység munkáján megfigyelhető az újabb technikákkal történő sikeres vagy sikertelen ismerkedés, és az a különbség, ami a díszítmény összhatásának megváltozását eredményezi.

Az 1850-es évek eredményének folytatásaként a virágmotívumok lesznek a leggyakoribb díszítmények a somogyi faragásokon. Az reneszánsz eredetű olaszorsós motívum számos formaváltozaton megy keresztül, a tartóedény, a virágtő felépítése és a virágformák sokat változnak. (54-55. ábra) A szívből induló virágtő (3. ábra) hasonlóan kedvelt, alkalmasabb a négyszögletes mező

átlójára szerkesztett díszítmény indítására. A virágból, például tulipánból indított virágtövek inkább az oldalmezőkre, széldíszítményekre kerülnek. (27. ábra)

Egyre több díszítményen szerepel a madár, (47. ábra) a páva és a szarvas egy virágtő két oldalához helyezve, (16. ábra) majd a virágágot szájában tartó változatban. (57. ábra) Mindegyik motívum a keresztény művészet közvetítésével érkezett a magyar népművészet mintakincsébe. A virág és az állatmotívumok egykor a díszítő szerepük mellett jelképi funkcióval is rendelkeztek. Jelképként való tudatos alkalmazásuk néha tetten érhető például, ha egy-egy kompozíció fő vagy mellékszereplőiként megjelennek. Például a 49. ábrán látható állótükrő formája és díszítményének felépítése és szinte minden egyes motívuma jelképi értelmű. A tükröt Berta János pásztor egy családi esemény alkalmával ajándékozta a taszári plébánosnak

Az 1860-as években széles körben elterjednek a dunántúli pásztorművészetet híressé tevő betyárábrázolások a faragók között. A folyamat bizonyára összefügg a híressé vált somogyi betyárbandák ténykedésével. A század végi feliratos betyárábrázolások bizonyítják, hogy a somogyi faragók valóban az 1860-62 között garázdálkodó Patkó testvéreket, 1867-68-ban ténykedő Juhász Andrást és társait, és a tíz évvel később elfogott Seta Pista bandáját ábrázolják.

A nyugat-dunántúli faragványok bőrtönt járt faragói már korábban elkezdték a betyárábrázolások képrendszerének a kialakítását. A somogyi művészkedő pásztorok keze által válik teljessé a „szerelmes pár” ábrázolásának típus sora, és gazdagodik jelképrendszere. (29. ábra) Gyakori a szintén kétalakos „parolázó betyárok”, vagy a „betyárok találkozásaként” is emlegetett jelenet. (18. ábra) A Somogyhoz köthető „vonuló betyárbanda” alapsémát számos variációban feldolgozzák. (59, 72 és 76. ábra) Egyre több a sokalakos jelenet.

A szerelmespár kompozíciós sémája kiegészül harmadik személlyel. Míg a pár az időtlenné vált kapcsolatot fejezi ki, a harmadik személy aktualizálja, konkrét eseményhez köti az ábrázolást. A többalakos jelenetek pillanatfelvételnélként eseményt rögzítenek. A pár mellett feltűnik a csábító harmadik személy. A faragvány egyik oldalán a vonuló betyárok láthatók, a másikon már leányokkal mulatnak, (71. ábra) pandúrokkal találkoznak. Egy-egy faragványon az egymás mellé helyezett motívumokkal, időben egymásután történő, összefüggő jelenetsort idéz fel a faragó.

A betyárábrázolás a nyolcvanas évek második felében még két újabb kompozícióval gazdagodik. Az egyiken az 1884-ben csendőrkézre került Savanyú József elfogását ábrázolják: a fa tövében ülő betyárt a csendőrök körülveszik. (70. ábra) A másik kompozíció a „vonuló betyárok” szerkesztési sémáját követi. A minimum három alakos jelenetben a szuronyos csendőrök között megy a megkötözött betyár, vállán a puskája, az egyik csendőr magasra tartja a bűnjelként lefoglalt kanászbaltát. (77. ábra) A korszak végén már csak emlékként kezelik a témát.

A somogyi faragók motívumai között ritka az egyedülálló nő ábrázolása. A pandúrok, később a csendőrök és a katonák a jelenetek résztvevőiként vannak jelen az egyes ábrázolásokon. A katona címerőrként (69. ábra) és lovas huszárként is feltűnik.

A pásztor és vadászábrázolásnak a képrendszere is kialakul. A terelőeszközét tartó pásztor és a foglalkozását jelképező állat, (1. ábra) illetve a puskás vadász, a kutyája és a menekülő állat alkotja a motívumokat. Mögöttük virágos indák vannak, ami háttérrel jelképező fává is nőhet, melynek virágai közé makkok kerülnek, majd cserfává alakul a század végén. Ezzel egy időben a cserfaleveles, makkos ág az új divatú domború faragású gyufatartók egyik kedvelt motívuma lesz.

Az önálló virágmotívumok általában háttérbe szorulnak, csak egy-két faragó mintakincsében őrzik az egykori pozíciójukat. A virágot szájában tartó szarvas,

páva, galamb és a virágtő két oldalára helyezett állatok motívumában mindig a virág a nagyobb méretű. A századfordulón ez a motívumcsoport is visszaszorul: eltűnik a virág, a szarvasok és a madarak ezen túl már csak, mint erdei állatok szerepelnek.

A hazafias és a vallási motívumok is jelen vannak a somogyi faragók képzeletbeli mintakönyvében. A század vége felé megszorodnak a címeres faragványok, a tehetségesebb faragók egyéni karakterű címerformákat alakítanak maguknak, melyről könnyen felismerhetők a faragványaik. A kilencvenes években kiadott és a parasztság körében is terjedő hazafias hangulatú kiadványok hatására, a történelmi személyek és események ábrázolására is egyre több példát láthatunk. (79. ábra)

A korszakra a jelképes ábrázolási mód a jellemző. Az emberalakok öltözéke jelzésértékű. A kiegészítő és a háttérmotívumoknak, az alakok beállításának jelképes tartalma van, amit bizonyítanak a századvégi faragványokra írt, motívumokat értelmező feliratok. A kilencvenes évektől egyre több jelét tapasztaljuk az ábrázolásmód megváltozásának. A faragványokon a jelkép helyét átveszi a környezet stilizált ábrázolása, a fák, a virágok, a legelésző állat, melyek az állandóság helyett a pillanatot ábrázolják. A pásztorművészet egyik összetevője, a kiforrott tárgyforma, a köznapi eszközöket éppúgy jellemzi mint a díszítéssel „ünnepivé” emelt pásztorfaragványt.

Faragóegyénségek, faragókörök (1860-1900)

Xantus János 1872-73-ban és 1888-89-ben, Herman Ottó az 1890-es években több alkalommal vásárolt díszes pásztor holmit a somogyi faragóktól az 1873-as bécsi világkiállításra és az 1896-os ezredéves kiállításához. A pásztorművészetre irányuló figyelem ellenére az alacsonysorsú alkotó személye homályban maradt. A faragók többségének a neve még ma is ismeretlen, a művészi tevékenységük csak az emléktárgyak vizsgálatával ismerhető meg.

A faragás állandó gyakorlásával kibontakozik az alkotó egyéni stílusa, aminek a jellemzője, hogy tökéletesen illeszkedik a táji stílusba, ugyanazokat a tárgytípusokat, díszítő technikákat és motívumokat alkalmazza, de egyéni módon átformálja a hagyományt, sőt a tehetségesebbek új elemekkel is bővítik, amit a társak is megtanulnak.

A legtöbb faragótól csak néhány sőtartót, vagy tükröst ismerünk, néhánynak az emléktárgyában sokféle eszköz megtalálható, mások bizonyíthatóan csak néhány tárgyfajta specializálódnak.

Egy Külső-somogyi faragótól, akinek a nevét nem ismerjük, több évszamos, feliratos spanyolozott sőtartó maradt meg. Felirataik: "SIMON GYÖRGY 1867," „MÜLLER JÁNOS 1872." A faragó mestere a spanyolozásnak és igen jó a formaérzéke. A motívumok háttérét spanyolozza, ezért kisebb virágmotívumokkal díszíti a sőtartók palástját, amit szokatlan módon függőlegesen, vagy vízszintesen bont kisebb mezőkre. (50. ábra) Néha a szaruedények fából faragott spanyolozott fedelére kosfej alakú fogót farag. A mintaszerkesztése nem talál követőkre, azonban az állat alakú fedél gyakran feltűnik Mernye és Lengyeltóti környékén.

Ezen a vidéken működött a faragó, akinek a neve még bizonytalan, talán „Boda János.” 1869 és 1870-es évszám szerepel a faragványain. Úgyes mestere volt a célszerű formaalakításnak. Kis fogóval ellátott fedéllel záródnak az erősen lapított oldalfalú sőtartói. (51-52. ábra) Kedveli a rozsmaringos keretdíszítést, aminek a háttérét spanyolozza, a főmezőkben a mintát színezi, amit kisméretű motívumelemekből épít fel. Gyakran választja a címermotívumot, kerekded formájú, amit félrekapott kalapként díszít a korona. Páros madarai beleolvadnak a virágbokorba.

Mecseki János, Orci környéki kanászt kiváló színérzéke és a technikai tudása miatt a spanyolozás egyik legnagyobb mesterének tekinthetjük. (17 és 25. ábra) Gondosan díszített tükröseit valószínűleg nem pásztori használatra szánta. Az 1880-as években divatos betyárjelenetek és a hajladozó virágágak helyett, szimmetrikusan elrendezett virágcsokrokkal díszíti faragványait. (53-54. ábra) A festett bútorok hatását tükrözik a virágformái. A középső nagy motívum alá tükröképszerűen, párosan válogatva helyezi el a rózsákat, tulipánokat, liliomot és nefelejcsset. A virágszirmok belső részét felbontja és különböző színűre spanyolozza.

Valkó István, tótygyugi pásztor is abba az alkotói csoportba tartozik, amelyik még az 1890-es években is a régi virágos, spanyolozott mintákat kedveli. Kísérletezett a domború faragással is, de nem sikerült kialakítani az összhangot a díszítmény és a technika között. Jellegzetes motívumának tekinthető az 55. ábrán látható olaszorsós virágtő. A sőtartók fedelét plasztikusan faragott állatalakkal díszíti. A kosfej (56. ábra) formája letisztult, feltehetően többször megfaragta, talán ő is készített kosfejes juhászkampókat. Ezzel szemben a kutya (55. ábra) formája egyedi, naiv próbálkozásnak tűnik.

„Kocsis György” faragó és köre

A belső-somogyi pásztorfaragványok között elhatárolható egy olyan sőtartó és tükrös sorozat, ami vagy egy alkotótól származik vagy olyan faragóktól, akik egymással szoros kapcsolatban állnak, mivel a faragványaik között alig létezik különbség. A sorozat legkorábbi darabja 1865-ben, a legkésőbbi 1903-ban készült. A sorozat első csoportjának, az 1865-74 között készült spanyolozott tükrösöknek az alkotója a faragókör meghatározó egyénisége. A második részébe az 1874 és 1903 között készült karcolt tükrösök és sőtartók tartoznak. A spanyolozott tükrösöket Inkéről és Erdősokonya Felsőgyörgyös pusztájáról gyűjtötték. A karcolt faragványok Erdősokonyáról, Henésről, Iharosról és Mernyéről származnak. A lelőhelyük Mernye kivételével bizonyára összefügg a faragó egykori működési területével. Mernye olyan kutatópontja volt Herman Ottónak az 1890-es években és Madarassy Lászlónak az 1930-as években, ahová távolabbi vidékek pásztoraitól is bekérték a faragványaikat.

Körmös zárral csukható, fordítható fedelű kerek és széthúzható fedelű szögletes tükröse, valamint csuklópántos, kitámasztható fedelű spanyolozott tükrös dobozai ismertek. A 57. ábrán látható tükrösének mintaszerkesztése jellemző a faragóra. A pávas motívumot ebben a formában elsőként használja a pásztorművészetben.

A szerelmespár ábrázolásának három típusát alkalmazza: a hagyományos bokrétást és a borospoharat a magasba emelő változatot, (58. ábra) és az újításnak tekinthető egymásba karoló párt. A figuráinak öltözéke tükrözi az 1830-as évek óta bekövetkezett nagy viseletváltozást. A férfi és női alakjain megtaláljuk azokat a jelképes elemeket - attribútumokat -, amivel a XIX. századi pásztorművészetben a foglalkozást megjelenítik. Például a puska és a lőportartó az alak betyár voltát igazolja, a kalapviselet, a bajusz és a kupakos nagy pipa a férfiaságát hangsúlyozza. A párok fölé és mellé virágos és madaras motívumokat helyez, újdonság, hogy a környezetet egy-két szomorúfüzre emlékeztető famotívummal jelzi. A kompozíció a népdalokból is ismert „szerelemkertjének”, - a szép természeti környezetben enyelgő szerelmespár - jelképek segítségével történő képi ábrázolása.

A háttér díszítésére és ezzel szoros összefüggésben a spanyolozás további finomítására az elsők között tesz kísérletet. A karcolás bevezetését készíti elő egy technikai újítással: rövid, vékony vonalakkal veszi körül a virágmotívumok körvonalait. A karcolt faragványokon, amiket lehet, hogy nem maga, hanem egy

tanítványa készített, újabb motívumok is feltűnnek, például a betyárbanda egymás mögött sorakozó alakjai, a virágágot szájában tartó szarvas és a vadász, puskával és a kutyájával, az oldalmezőkön, majd a főmező díszei között a címerállat pózában ábrázolt két lábon álló hímoroszlán.

Az előző sorozat karcolt faragványainak stílusához rendkívül közel áll annak a **somogytarnócai faragónak** a stílusa, aki gróf Széchenyi Ferenc vadászskürtjét díszítette. (59. ábra) (MALONYAY D., 1911. 283.) A faragó feltehetően Somogytarnóca, Erdőcsokonya és Barcs körzetében élt. Az előző sorozathoz képest eltérések tapasztalhatók a nők öltözkedésében, feltűnően jellegzetes a férfiak pipája. A virágmotívumokra a túlbujánczó levélzet és a szokatlanul elosztott apró virágok a jellemzőek. A faragó a karcolt motívumait spanyolozással (18. ábra) vagy választóvízzel történő sárgítással (60. ábra) színezi.

A három sorozatot a hasonló stílus mellett a Kocsis György név is összeköti, amit két sőtartó dokumentációja tartalmaz, az egyiket a tarnócai kürt faragója készítette, a másikat a karcolt sőtartók faragója, ezért ma még eldönthetetlen, hogy a Kocsis György melyik faragóval azonos.

A „Kocsis György” név mögött rejtőző alkotók mellett ebbe a faragókörbe tartozik egy **berzencei faragó**. A karcolt, sárgítással színezett sőtartóit a század végén készítette. Stílusára jellemző, hogy csapott arcú zömök alakjait csak profilból ábrázolja, arcélüket feltűnően elrajzolja. (61. ábra) Egyéni motívuma a legyező formájú virág (?), a rombuszformával összekapcsolt tulipán és makk. Az állatmotívumai, a virágot szájában tartó páva, szarvas és a tükörképszerűen elhelyezett szarvas pár (16. ábra) is sajátos megfogalmazást kap. Az alakos kompozíciók felépítésében is alkalmaz egyéni megoldást. A szerelmespár által magasra emelt páva (61. ábra) szerelmet jelképező, vagy hírül adó szerepe tagadhatatlan. (S KOVÁCS I., 1987. 254.)

„**Szekeres György**” és „Sz. Gy.” monogram fordul elő annak az Erdőcsokonyához köthető faragónak a sőtartóján, akit a legyező formájú virágcsokor a berzencei, a pipaforma a tarnócai faragóhoz köt. A faragványai közé tartozik egy azonos díszítésű sőtartó sorozat, amit feltehetően eladásra faragott. Két összefüggő szerelmi jelenettel díszítette ezeket a darabokat. (62-63. ábra) Az egyik oldalon a pár nő tagja még a leányság jelképeit viseli: a fején párta van, kezében rozmaringágot tart, a férfi kezében a szokatlan formájú pipa van. A másik oldal valószínűleg későbbi időpontot ábrázol, az asszony fején főkötő, kezében legyezőszerű virág van, a férfi a pipa helyett puskát tart a kezében.

A faragókör további alkotókkal bővíthető, közéjük tartozik az a faragó, akinek a sőtartói könnyen felismerhetők a szarvas motívum formájáról. (64. ábra) A századfordulón készült faragványain még keverednek a korábbi jelképes ábrázolásmódra jellemző megoldások és motívumok, de szembeütő az, az igénye, amellyel erősen stilizált formában erdei jelenetet kíván bemutatni. Az erdőt egy vastagtörzsű makkos fa jelképezi.

Az „**N J**” monogramos faragó már nem tartozik a „Kocsis György” féle faragókörbe. Csak a monogramját ismerjük, valószínűleg azonos azzal a faragóval akitől, Xantus János 1888-ban, szülőfalujában, Csokonyán rendelt faragványokat, lelőhelyként a Dráva vidékét jelölte meg. „N J Csokonya 1888”, és „N J 1888” feliratot írt rájuk a faragó. A későbbi néprajzi gyűjtések tovább bővítették a sokszínű emléktárat.

Spanyolozott lófejes sétatobotokat, makkos juhászkampókat, „balaskákat”, furulyákat, tükrösöket, borotvatartókat, karcolt szarusótartókat és „cifrázott kobak csutorákat” faragott. Formai és technikai szempontból sokoldalúan képzett volt.

A spanyolozás több változatával, karcolt és barnított mintával, önöntéses gyűrűkkel és körplasztikával cifrázta a terelő eszközeit, melyek ezért a tartós használatra alkalmatlan ünnepi szerszámok. Sőt megkockáztatható az a feltevés is, hogy Xantus János rendelése miatt a túlzott díszítéssel a faragó bizonyítani akart. A spanyolozásnak minden változatát alkalmazta, nagyon sok szintet használt. Ivócsanakját (21. ábra) csak spanyolozta, a borotvatartókon (27. ábra) és a tükrösén a spanyolozást karcolt és barnított mintával egészítette ki. A vizes kobakjait és a sótartóit karcollal díszítette.

Mintakincse változatos, a virágágot tartó állatok hiányoznak, de az egyik kampós botjára a juhász mellé jól sikerült kost faragott. Vonzódott a lovakhoz, talán csikós volt. A ló és a lovas a tükrösén, (65. ábra) vizes kobakján, (66. ábra) és körplasztikaként sétatobotjának kampóján is előfordul, mindig jól sikerült és arányos. A díszítményein gyakori a mulatójelenet két vagy többalakos változata, előfordul a betyárok találkozása és vonulása, de a faragó megbontja az eredeti motívum szerkezetét és megkísérli természetesebbé alakítani. A századvég tipikus faragójának tekinthető. A Belső-somogyi faragók közül ő az, aki igen sokáig ragaszkodik a spanyolozáshoz annak ellenére, hogy ismeri és egyidejűleg műveli a karcollást. Ismereteink szerint nem kísérletezett a domború faragással. A korai megrendelések után a nagy távolság miatt nem lett belőle ismert faragó.

Kiss Istvánt meghatározó személyiségnek lehet tekinteni, a korszak egyik legtehetségesebb faragója. Zala megyei, de Belső-Somogy nyugati részén is vállalt munkát, pásztor és erdőőr volt. A családi hagyomány szerint az 1880-as évek elején, kb. negyven éves korában abbahagyta a faragást. Faragványait erős szálak kötik Belső-Somogy nyugati és déli részén működő faragócsoporthoz munkáihoz, különösen az inkei spanyolozott tükrös (58. ábra) faragójához, „Kocsis Györgyhöz”.

Karcsú, elegánsan öltöztetett emberalakjait szebben, lendületesebben faragta társainál. (67. ábra) Virág és madár motívuma viszont kevésbé tetszetős. Aprólékos, szépen kidolgozott elemekből építi fel a díszítményt. 1875-ben készült sótartóján új elemként alkalmazza a mulató pár között az asztalt, ami a későbbiekben a mulató jelenetek állandó kiegészítője lesz.

Balázs Vendel nevét Malonyay Dezső említi először, (MALONYAY D., 1911. 130.) Iharosberényben született 1838-ban. Egykorú lehetett Kiss Istvánnal, akit ismerhetett, mivel a díszítményeiken igen sok stílusjegyet tanúsít az egymásra gyakorolt hatásukat. 1885 és 1895 között sorozatban készítette a finoman megmunkált, spanyolozott tükrösöket. Sági Mariska ballada táncoló jelenetével, Savanyó Jóska elfogásának ábrázolásával és mulató jelenetekkel díszíti a faragványait. Ez utóbbiak igen változatosak, a jelenetek tengelyébe állítja az asztalt, mellette ülnek és állnak szimmetrikusan elhelyezve a betyárok és a leányok, egyik kezükkel poharat emelnek a magasba. (68. ábra) A jelenet mindig mozgalmasságot sugároz, amit a lendületes kézmozdulat, a libbenő szalag ábrázolásával ér el. A tükröseinek egyik-másik oldalát virágágot tartó, fejét hátrafordító szarvas párokkal díszíti. A millenniumi ünnepi hangulatot tükrözi felloboogó cimer ábrázolása, (69. ábra) ami 1895-ben készült.

A díszítmény előállításához többféle technikát alkalmaz egyszerre. A háttér piros színű viasszal tölti ki, a kiemelkedő világos minta néhány elemét, ritmikusan változtatva, sötét színnel spanyolozza, fordított esetben a spanyolozott díszítményt kiegészíti karcolt elemekkel és háttérmotívumokkal, melyeknek a metszés vonalát színezi.

A pillanat megörökítőjének tekinthető az a faragó, aki valószínűleg az 1890-es évek elején sorozatban megfaragta Savanyú József elfogását. (70. ábra) A jelenet középpontjában egy fa előtt ül Savanyú. A csendőrök két oldalról a betyár felé hajolnak, az egyik a karját fogja, a másik fenyegetően Savanyú felé fordítja fegyverét. A figurák arca, öltözéke, felszerelése rendkívül részletező és hiteles. A három alakot sötét színű spanyolviasz berakással élesen kiemeli, az erdőt jelképező karcolt háttér alig látszik. Fontosnak érezte a jelenet magyarázatát, mert piros viasszal a jelenet fölé írta „SAVANYÓ JÓZSEF ELFOGÁSA”.

A századforduló faragói közül a mozgás érzékeltetésével a valóságghú ábrázolás egyik lehetőségét mutatta meg a tükrös faragója. A jelenet felveti az előkép használatának kérdését. Lehetséges, hogy valamilyen újság, vagy könyvillusztáció alapján faragta az előbbi jeleneteket.

A Külső- somogyi pásztorok közül Vincze János már 1871-ben karcolt betyárjelenetekkel díszítette a tükröseit. (71. ábra) A vonuló betyárbanda egyedi változata díszíti annak a faragónak a tükröseit, akinek a neve talán „Tott József.” A virágmotívumok fölé állított betyárok a puskájukat a fejük mögött, a vállukon keresztbetéve tartják. (72. ábra) Az 1883-ban készült tükrösének címerformája Hodó címereire emlékeztetnek.

„Tott Józseffel” egy időben szolgálhatott Külső-Somogy pusztáin a dunántúli pászterművészet egyik leghíresebb faragó egyénisége, Hodó József, aki idős korában Dávaiványiban volt „kosztos kanász”. Mernye környékéről, az Ormánságból és Somogy délkeleti részéről gyűjtötték a legtöbb faragványát.

Különös látásmódját és rajztehetségét tükröző faragványai (73. ábra) messze kiemelkednek és különböznek a dél-dunántúli faragók hasonló faragványaitól. A mintakincse alig tér el, mégis sokkal változatosabb, mivel szinte minden dél-dunántúli motívumot használ. Erőssége a motívumelemek egyedi megformálása, növény, állat és emberfigurái a mozgás hatását keltik. Technikai tudása széles skálán mozog. Csak egyetlen spanyolozott faragványát ismerjük Drávaiványiból, karcolt és domborúan faragottat azonban igen sokat. Alkalmazza a karcolás minden változatát, él a színezés adta lehetőségekkel is. Választóvízzel barnít, sárgít, színes festékkel, talán tintával néhol a vonalakat zölddel színezi. Nagyobb felületre használja a bordót és a feketét. A domborúan faragott minták egy részét is színezi. Elsők között alkalmazza a domború faragást, azonban csak növényi motívumokkal társítja. (74. ábra) A mintája alig emelkedik ki a háttérből.

Mindent készít ami a pásztorfaragóknál szokásos: mángorlót sodrófával, borotvatartót, borotvatartó tükrös dobozt, vetélőt, rokkapálcát, görbe sétabotot, pipaszárat, tükröst, sótartót. Faragványainak többségét elajándékozza, a drávaiványi adatközlők szerint, „ezzel fizetett ha, valaki szívességet tett neki”. Ez indokolja a gyakori „EMLÉK” feliratot, bár nem kizárt, hogy eladásra is faragott.

A faragványain nemcsak a külső-somogyi faragókkal mutatható ki kapcsolat, hanem sok motívumeleme megegyezik a Somogy déli részén működő faragókéval, különösen a somogytarnócai kürt készítőjével, nem túl nagy távolság választotta el a működési területüket.

Sótonyi József nevét Malonyay Dezső említi először az 75. ábrán látható sótartó kapcsán. (MALONYAY D. 1911. 279.) A taszári kanászt nem csak a faragványai tették híressé, viselt dolgaira még nemzedékek múlva is emlékeztek. „Szerzett” azaz lopott disznó miatt összeütközésbe került nemegyszer a pandúrokkal. (TAKÁCS GY. 1986. 21. és 44.) Híres kanász familia tagja volt, fia is kanász lett. A 75. és az 1. ábrán látható faragványok díszítményét önarcképnek tekintjük. Újdonság a korábbi faragók munkáihoz képest a kanász aprólékos megformálása. A természetű ábrázolásra törekvés bátorralan

lépéseként ő is megkísérli az egymásmögöttiséget kifejezni, például a kanász alakja félig eltakarja a disznót.

Jáger József Külső-Somogy déli részén működött. Tükröst, (76-77. ábra) borotvatartót, (26. ábra) pipaszárat, (78. ábra) különféle botokat faragott. Mindegyik faragványát évszámmal és feliratokkal látja el.

A somogyi betyár folklór a díszítményeinek forrása. A betyárokhoz már csak az emlékezet köthette, mert fontosnak tartotta a betyárfigurákat megnevezni a faragványain. A legismertebb somogyi betyárokat ábrázolja: a Patkó testvéreket, Juhász Andrást, Séta Pistát, Savanyú Jóskát, az országszerte ismert Sobrit, akit ő Zsubrinak nevez és az alföldi Rózsa Sándort. A megformálásukhoz felhasználja a korábbi gyakorlatot, a hagyományos betyár jelenetekbe helyezi őket. Az egyes betyárokról fennmaradt emlékek meghatározzák a téma választását és az alakok kivitelezését: Rózsa Sándort lovas betyárként ábrázolja, Sobrit híres szeretőjével Répa Rozival helyezi szerelmi jelenetbe.

Savanyú Jóskával kapcsolatban a nép, a csendőrökkel való harcára és elbukására emlékezik. Jáger az 1904-es tükrösére a két csendőr által kísért, megbilincselte betyárt faragja, a bűnjel, a betyár baltája a csendőr kezében van. (77. ábra) A díszítményt karcolja és színezi, amihez spanyolviaszt és feltehetően színes tintát használ.

Jáger faragványai két csoportra bonthatók. A korábbi készítésű darabokon az alakjai vaskosabbnak hatnak mint a századforduló éveiben készült pipaszárazakon és tükrösökön látható figurák. A nők fejdíszén is felfedezhető kisebb különbség. A férfi öltözékeken díszesebb lesz a felsőkabát a dupla gombsor csipkeszerű kidolgozása miatt. (78. ábra) Az apró különbségek magyarázhatók az eltelt évtizeddel, Jáger faragóstílusának fejlődésével. De nem zárható ki egy tanítvány, aki Jáger stílusát szinte teljesen átveszi. A különbség mértéke a „Kocsis György” féle faragvány csoportra emlékeztet. Jáger stílusának kései követője lesz **Lucza Ferenc** Kisbaba-pusztai juhász.

Bagol András botfaragó volt. Kivadáron és a Baranya megyei Botykán szolgált pásztorként. Csak kései faragványait ismerjük, melyeket 1891 és 1903 között faragott. (79. ábra) Sorozatban készítette a vékony botokat, fokosokat és karikásnyelet. Használatra alkalmas szerszámot alig ismerünk tőle. A faragványainak a szerkezete és mérete eltérő, viszont a formája, a technikák: karcolás, domborúfaragás, önöntés, színezés; a motívumok egy része és a díszítmény felépítése beleillik a hagyományba.

A faragványait történelmi képekkel díszíti, amihez feltehetően a korabeli kiadványok illusztrációit használja előképként. Átfoglalja a sajátos pásztorművészeti formanyelvre, vagyis a jelenetből kiemel egy-két személyt és a hozzájuk tartozó jelképes tárgyat, amit felnagyít. A pásztor és betyárfigurákhoz hasonlóan a történelmi személyiségeket is egy-egy jelképes motívummal és a jellegzetes öltözékekkel jellemez. Kossuth Lajos mentés, szakállas figura, fején „Kossuth kalap”, a kezében zászlót tart, Petőfi a Nemzeti dalt tartalmazó irattekercset fogja, Batthyány Lajos mellé szomorúfüzet farag, Lehel vezér kürtöt tart a kezében. A motívumokat megnevezi, például a szíren felirata: „ÉN HABLEÁNY VAGYOK JAJ NEKTEK MAGYAROK.” Bagol legtöbb faragványa ajándék, ezért írja rájuk a magyarázó feliratokat.

A somogyi pásztorművészet a magyar népművészet egyik utolsó nagy teljesítménye. Földrajzi határai DK-i és Ny-i irányban túlérnek Somogy területén. A tehetséges faragók egy része, például Hodó József, Bagol András, Kiss István és néhányan a Belső-somogyi faragók közül nemcsak a megyében üzik pásztori

és faragó tevékenységüket. Ezért áthozzák és továbbviszik mind azt az eredményt, amit a különböző vidékek faragói vagy éppen önmaguk elértek.

Az emlékanyag jellege azt mutatja, hogy már a korszak első felében és később egyre nagyobb mértékben, a faragók „kifelé” dolgoztak. Jövedelmük egy része - akár pénz, akár egyéb formában - a faragásból származott. A külső megrendelők és vásárlók igénye tükröződik a faragványok díszítményének kiválasztásában, mértékében és minőségében. Esztétikai szempontból ez a hatás valószínűleg pozitív volt, de mindenképpen befolyásolta egy népművészeti ág fejlődését. Arra készítette a pásztorfaragókat, hogy a legelők visszaszorulása miatt egyre bizonytalanabbá váló pásztori keresetet kiegészítsék a faragásból származó jövedelemmel. Ez a folyamat készíti elő azt a hatalmas vállalkozást, ami a századfordulót követő évtizedekben a népi iparművészeti faragás kialakulásának legfontosabb helyszínévé teszi Somogyot.

A pásztorművészet útja a faragó népi iparművészetig

A századforduló a somogyi pásztorfaragásban gyökeres fordulatot hoz. Bekövetkezik még egy megújulás, az utolsó. Jellemzője, hogy uralkodóvá válik a díszítő technikák közül a domború faragás. A technika csak a pásztorművészetben új, a parasztfaragásokon már régóta alkalmazzák. A díszes faragványok között egyre több a tükrös mellett a gyufatartó és a dúsan cifrázott bot és juházkampó. Visszaszorul a spanyolozás, a karcolás megmarad a szaru és kobaktök faragványok díszítőtechnikájának. A domború faragás, miként a karcolás, csak több évtized alatt válik uralkodó divattá. Az 1870-es években a sőtartók fedelén már feltűnik. A lapos faragványok díszítésére az 1880-as évektől kezdik használni a háttérből átmenet nélkül kiemelkedő lapos reliefet. 1890 után egyre plasztikusabb felületet faragnak. Lapos és hengeres fa felületek díszítésére alkalmazzák. Szaru sőtartókat és kürtöket majd csak a nagy rutinnal rendelkező XX. századi faragó népi iparművészek ékesítenek vele.

A díszítmény átalakulása is megkezdődik. A változás többirányú. A somogyi pásztorművészetre jellemző betyármotívumok többsége a XX. század elején kikopik a mintakincsből. Az időtlen motívumok helyét a pásztor, vadász és erdei jelenetek vagyis a zsánerkép veszi át. A megformálásra továbbra is a stilizálás a jellemző, de a környezet és egy esemény leírására szolgál. Például egy faragó Somogyvár környékén sorozatban készíti a szarvassal díszített gyufatartókat. (80. ábra) A tölgyfaágot tartó, fejét hátrafordító szarvas motívumát már az 1900-ban készült darabjára is ráfaragja. A szarvas a Belső-somogyi faragványokon is megmarad, de már idegen pózba kerül, magasba emelt fejjel távolba tekint, mögötte stilizált tölgyfa. Talán képeslap szolgált előképül.

A XX. század elején megkezdődik a pásztorművészet és a népi iparművészet elválásának a folyamata. A faragópásztorok többsége kitart a hagyományos, kevésbé látványos pásztorszerszámok készítése mellett, esetleg specializálódnak ostor, bot, vagy egyéb faragványok készítésére. Közéjük tartozik például Molnár József juhász, Kéthely, Apáti István kanász, Kisbárapáti, Szita János juhász, Ordacsehi, Kelec József, Csurgó, Bodó István kanász, Kisberki, Birdesi Ferenc kanász, Töröcske, Orbán Ferenc juhász, Mernye, és Cserép János gulyás, Marcali, stb. A legtehetségesebb faragók, például id. Kapoli Antal és Boszkovics János a pásztorok mellett, később hivatásszerűen is faragni kezdenek.

A pásztorművészet a pásztorok állattartással együtt a század közepén eltűnik, de nem nyomtalanul. Az eszközkészítő hagyománynak minden használható eleme átkerül a népi iparművészetbe. A pásztorművészeti örökség megőrzésének és alkalmazásának tudatosan vállalt kötelezettsége lassan alakul ki. A folyamat bölcsőjénél id. Kapoli Antal bábáskodott, akinek nevét Malonyay Dezső említi először (MALONYAY D., 1911. 126., 130.). 1867. november 4-én

született Gyalánban, nemzedékek óta juhászatból élő családban. Az 1880-as években „kijárja a faragó iskolát” vagyis megtanulja az egyszerűbb tárgyak készítését, előbb bárányjelölőket, viráglajtorkját, rokkafákat, furulyát, zsebtükörfát, végül sőtartót tanul meg faragni.

Egyéni stílusa az 1890-es években már kialakul és a későbbiekben alig változik. A kortársaitól eltérően némileg kimódoltnak tűnő díszítményszerkesztési elvet követ, (81. ábra) és olyan virágmotívumokat alkalmaz, melyeknek előképe nehezen ismerhető fel a somogyi faragásokon.

A csigavonalban visszahajló levélvégek és szirmok, néhány sajátos formájú tulipán és kerekvirág - amit az utókor „Kapoli virágként” ismer - adja meg növényi ornamentikájának jellegét. Figurális ábrázolásainak háttérébe és botjaira szabadon vezetett indákat rajzol.(5. ábra) A leveles, makkos cserfaágas motívum egyik első alkalmazója. Tetszetős, de mégis kevesebb munkát igénylő díszítményt alakít ki. Gyufatartóinak, támlás székeinek, sétatotjainak formája eltér a szokásostól. Faragványainak emléktárgy jellegét feliratain is hangsúlyozza. Az emlék szó többszörös jelentést is hordoz. Nemcsak a megvásárolható souvenirre utal, hanem az eltűnő XIX. századi pásztorvilágnak is emléket kíván állítani, ösztönösen kijelölve a népi iparművészeti faragás egyik legfontosabb feladatát.

Családtagjai és faragó pászortársai átveszik stílusát. Fia **ifjabb Kapoli Antal** tehetsége apjához mérhető. (28. és 34. ábra) Faragványaik alig különböztethetők meg.

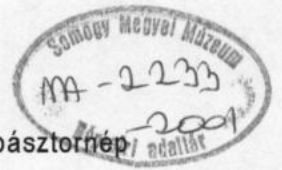
Varga János, ifj. Kapoli Antal kortársa, kadarkúti juhász, bojtár korában id. Kapoli botját másolva tanulta el még a századforduló éveiben a „Kapoli” stílust. A faragókörbe tartozik **Kovács István** négyföldes-pusztai juhász és **Kapoli Ilona**. Az 1930-as években már szervezett formában is módja van továbbadni faragó tudományát, a buzsáki faragótanfolyamon tanítja a **Bognár** testvéreket, (Gábort, Károlyt és Istvánt) a még gyermek **Kara Lajos** is ekkor lesi el néhány motívumát.

Boszkovics János, Kálmán István és **Tóth Mihály** önálló stílust kialakító faragók, akik id. és ifj. Kapoli Antal mellett a népi iparművészeti faragás első képviselői voltak. Sorsuk és szerepük közös. Fiatal éveikben még elsajátítják a somogyi pásztorhagyományt, faragni még az állatok mellett tanulnak. 1930-t követően a pásztorsággal felhagyva hivatásos faragók lesznek, akik 1950 után bekerülve a népművészeti mozgalomba nemzedékek sorának adják át tudásukat, neves faragók követik őket: **Bognár István** és **Károly**, **Fehér Lajos**, **Jancsikity János**, **Kálmán Gyula**, **Márton János**, **Nagy Ferenc**, **Serényi László**, **Varga László** és a legfiatalabb, **Gosztonyi Zoltán**.

IRODALOM

- Bátky Zsigmond: Pásztor ivópoharak. Bp., 1928.
- Domanovszky György: A két faragó Kapoli. Bp., 1955.
- Domanovszky György: A magyar nép díszítő művészete. I-II. Bp., 1981.
- Domanovszky György - Varga Marianna: Mai magyar népi iparművészet. Bp., 1983.
- Fél Edit - Hofer Tamás: Parasztok, pásztorok, betyárok. Bp., 1966.
- Fél Edit - Hofer Tamás: Magyar népművészet. Bp., 1975.
- Füzes Endre: A Janus Pannonius Múzeum szaru sótartói. JPMÉ., 1961.
- Füzes Endre: A Janus Pannonius Múzeum borotvatartói. JPMÉ., 1962.
- Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág, Kaposvár, 1944.
- Gönczi Ferenc: A somogyi juhászok viselete, Eth., 1947.
- Imre Mária: Varga János kadarkúti faragópásztor. SMK., 1975. 137-146.
- Herman Ottó: A magyar pásztor emberek remeklése, Eth., 1892.
- Kanyar József: Néhány ismeretlen Herman Ottó levélről. Eth., 1965. 243-245.
- Knézy Judit: A kaposvári Rippl Rónai Múzeum Kapoli tárgyai. JPM., 1966.
- Knézy Judit: Somogyi Pásztorművészet. Kaposvár, 1967.
- S Kovács Ilona: Hodó József faragópásztor munkái. Kaposvár. 1981.
- S Kovács Ilona: Bagol András faragópásztor. Eth., 1987. 1. sz.101-112.
- S Kovács Ilona: Szerelmespár-ábrázolások a dunántúli pásztorművészetben. A páva. In: Erósz a flórklórban. Szerk. Hoppál Mihály és Szepesi Erika. Bp., 1987. 241-267.
- Lükő Gábor: A hortobágyi pásztorművészet. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1938.
- Madarassy László: Vésett pásztortülkök. Bp., 1928.
- Madarassy László: Dunántúli tükrösök. Bp., 1932.
- Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok. Bp., 1934.

Malonyai Dezső: A magyar nép művészete III. A balatonvidéki magyar pásztor nép művészete. Bp., 1911.

Manga János: Egy dunántúli faragó pásztor. Bp., 1954.

Manga János: Magyar pásztorfaragások. Bp., 1972.

Mándoky László: Hodó Mihály tárgyai a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályának Gyűjteményében. JPMÉ., 1975-76.

Mándoky László: Bagol András faragványai Pécssett. SMK III. Kaposvár., 1978. 265-270.

Sáfrány Zsuzsa: A Janus Pannonius Múzeum gyufatartói. JPMÉ., 1972-73.

Sáfrány Zsuzsa: A kaposvári Rippl-Rónai múzeum gyufatartói. SMK., 1975. 147-154.

Szelestey László: Király Zsiga és a dunántúli pásztor művészet. Cumania., 10. 1987. 419-483.

Szentmihályi Imre: A Göcseji Múzeum Mángorló gyűjteménye. A Göcseji Múzeum GM. 22. Zalaegerszeg, 1960. 331-358.

Takács Gyula: Somogyi pásztorvilág. Kaposvár, 1986.

Vargyas Lajos: Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben. In: Erósz a folklórban. Szerk.: Hoppál Mihály és Szepes Erika. Bp., 1987. 20-39.

KÉPJEGYZÉK A SOMOGYI PÁSZTORMŰVÉSZEHEZ

1. **Tükrös.** Karcolt, helyenként bordó színezésű. Kanászjelenet díszíti. A kanász vállán karikásostor és tarisznya, karján kanászbalta. Átm: 8,2 cm. Sótanyi József faragta az 1890-es években. Gamás, Vádé puszta. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16527.
2. **Mángorló.** Spanyolozott, mulató párral díszített. Felirata: „1869 BIEKES (?)”. H: 73,5 cm. Gyűjtötte Takács Gyula 1954-ben. RRM 54.326.1.
3. **Asztali sőtartó.** Spanyolozott, marhaszarvból és keményfából faragva. Felirata: „IGNATZ JÁNOS 1864”. M: 20 cm. Csurgó. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16464.
4. **Pásztorbot.** Fogóján szakállas, pörgekalapos pásztorfej. XIX. század vége H: 140 cm. RRM 4324.
5. **Sétabot.** Fogóján faragott kosfej, szárán karcolt, „étegett” minta. Rózsafa. H: 92 cm. Készítette id. Kapoli Antal 1927-ben. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1928-ban. RRM 4160.
6. **Pásztorbot.** Barkócás díszítésű. H: 135 cm. Taszár. XIX. század vége. Gyűjtötte, Herman Ottó 1898-ban. NM 16214
7. Faragott **bot** részlete. Békát fogó kígyó díszíti. Tóth Mihály faragta Felsősegesden. RRM 11256.
8. **Juhászkampó.** Visszahajtott kampóján kalapos férfifej. H: 119 cm. Csokonya. XIX. század vége. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16430.
9. **Juhászkampó.** A kosfejben visszahajló kampó két oldalán domborúan faragott rozetta. H: 116 cm. Mernye. XIX. század vége. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16287.
10. **Kampófej.** Sárgarézből készült öntvény. A horga kosfejben végződik. Felirata: „1814 jan. I”. Mesztegnyő - Kopárpuszta. Gyűjtötte: Madrassy László 1936 - ban. NM 134499.

Somogy Megyei
MA-2233
2001
képrajzi adat

11. **Kanászbalta** „*balaska*”. A spanyolozott nyelén betyár jelenetek. H: 96 cm. Somogy megye. 1880-as évek. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 34301.

12. **Kanászbalta** „*balaska*”. Karcolt virágmintával és címerrel. Felirat: „*DR. M L*” „1930”. H: 94 cm. Mosdós. Somogy megye. Madarassy László számára készült. NM 134852.

13. **Díszfokos**. Nyelén domborúan faragott pásztoralak és „*barkóházást*” utánzó faragott bütykök. H: 99 cm. Somogyhárság. Készítette id. Kapoli Antal. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1940-ben. RRM 11205.

14. **Karikásostor**. Bőrfüllel és rézkarikás vendégnyakkal kapcsolódik össze a faragott nyél és az ostor. H: nyél, 53 cm., ostor, 267 cm. Készítette Kálmán István. Kopár puszta. 1930 körül. RRM 9118.

15. **Karikásostor** részlete. Nyele önöntéssel és domború faragással díszítve. H: 250 cm. Készítette Kálmán István. Szóke puszta. 1930-as évek. 1936-ban gyűjtötték. RRM 10075.

16. **Sóttartó**. Karcolt, sárgított. Szarvas pár díszíti. Felirata: „1899”. M: 6,3 cm. Berzence. Gyűjtötte Herman Ottó 1899-ben. NM 33943.

17. **Sóttartó**. Spanyolozott címer díszíti. M: 6,7 cm. Készítette Mecseki János kanász az 1880-as években. Orci. Gyűjtötte Madarassy László 1936-ban. NM 134252.

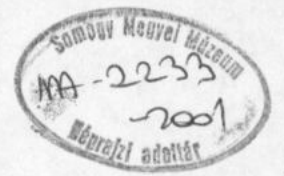
18. **Sóttartó**, karcolt és részben spanyolozott. „Betyárok találkozása” jelenetek díszítik mindkét oldalát. Átm: 10,5 cm. Készítette a tamócai kürt faragója az 1890-es években. Erdősokonya környéke. Fekete József mosdósi gyűjteményéből. RRM 10773.

19. **Sóttartó**. Karcolt és sárgított. Hosszú „*furuglán*” játszó pásztor és mulató pár díszíti. M: 8,5 cm. Készítette egy juhász Visnyeszéplakon 1910 körül. Gyűjtötte Knézy Judit 1966-ban. RRM 66.199.3.

20. **Ivókobak** geometrikus virággyűrűkkel díszített. Karcolt és választóvízzel barnított. Felirata: „1885 *Biró Gyuri*”. M: 12 cm. Készült 1885-ben. Barcs. Gyűjtötte Xantus János 1889-ben. NM 4186.

21. **Ivópohár.** Spanyolozott, virágtövekkel és címerrel díszítve. H: 20,5 cm. Készítette „N J” monogramos faragó 1888-ban. Drávavidék. Gyűjtötte Xantus János 1888-ban. NM 2670.
22. **Ivópohár.** Áttört fülét balta motívum díszíti. H: 21 cm. Taszár, Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16820.
23. **Ivópohár.** Karcolt díszítésű, áttört fülű csőrös edény. H: 12 cm. Nemesdéd Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1926-ban. RRM 2257.
24. **Borotvatok.** Spanyolozott virágtövekkel díszítve. H: 21,6 cm. Készült 1839-ben. Tótújfalu. Gyűjtötte Bakay Kornél 1974-ben. RRM 74.17.8.
25. **Borotvatok.** Spanyolozott virágtövekkel díszítve. H: 22,5 cm. Készítette Mecseki János 1876-ban. Balatonlelle. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1930. RRM 5407.
26. **Borotvatok.** Karcolt színezett. Felirata: „Lenti Pál 1891” H: 27,5 cm. Jáger József faragta. Külső - Somogy. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16549.
27. **Borotvatok.** Spanyolozott virágtövekkel díszítve. Fedelén kinyitható tükör van. Készítette „N J” monogramos faragó az 1880-as években. Csokonya. Gyűjtötte Xantus János 1888-ban. NM 4203.
28. **Tükrös,** felnyitható, kitámasztható zsanéros tetővel. Spanyolozott virágtövek díszítik. Átm: 13 cm. Valószínűleg Zámbo Vendel készítette az 1850-es években. Darány. Gyűjtötte Knézy Judit 1972-ben. RRM 72.46.1.
29. **Tükrös karcolt.** Betyár mulat a babájával. A „szerelem kertjének” jelképei veszik körül a párt. Felirata: „1888”. Mérete: 15,5x9,8 cm. Belezna. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1937-ben. RRM 10816.
30. **Tükrös.** Spanyolozott. Leány két tulipán között. Felirata „IJ 1877”. Mérete 9x6 cm. Mosdós. RRM 10085.

31. **Tükrös.** Spanyolozott. Furulyázó pásztorral és táncoló párral díszítve. Mérete: 11,5x7,5 cm. Valószínűleg az „N J” monogramról ismert faragó készítette az 1890-es években. Fekete József mosdósi gyűjteményéből. RRM 10086.
32. **Gyufatartó.** Pattintós fedelű. Domborúan faragott cserfaág díszíti. Készítette ifj. Kapoli Antal az 1920-as években Kopaszhegy pusztán, Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1929-ben. RRM 4930.
33. **Pipaszárazak.** a.) Domború virág és bütykös díszítmények. H: 54 cm. Rippl-Rónai Ödön gyűjteményéből. RRM 7123. b.) Spanyolozott virágokkal. H: 50 cm. Készítette Kálmán István juhász Kopár pusztán 1930 körül. RRM 9687.
34. **Kürt.** Karcolt, sárgított. Készítette ifj. Kapoli Antal Somogyhárságyon 1930 körül. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1936-ban. RRM 10073.
35. **Szaru óralánc** makkos függőkkel. H: 39 cm. Készítette Beck István juhász a XX. század elején. Somogyszob. Gyűjtötte Knézy Judit 1980-ban. RRM 80.66.1.
36. **Faragott bárányjelek.** Kanál, kés, csengő, sajtár, ivókobak és hegedű forma. Készültek 1912 körül. RRM 5373.
37. **Tóth Mihály** faragó szerszámai. Felsőseged 1982. Fotó: Lantos Miklós.
38. **Borotvatok.** Faragott, rozettás. „Rorik Imre írta Bij 1805 dik”. H: 21,6 cm. Paraszti faragás. Csoknya. NM 95130.
39. **Mángorló.** Faragott, szívekből induló keretbe foglalt rozettákkal díszítve. Felirata: „1830”. H: 81 cm. Rippl-Rónai Ödön gyűjteménye. RRM 7162.
40. **Borotvatok.** Spanyolozott, virágmintás. Felirata: „1831” H: 26 cm. Somogyapáti. Gyűjtötte Knézy Judit 1974-ben. RRM 74.12.3.

41. **Mángorló.** Spanyolozott virágokkal díszítve. „1832”. H: 54 cm. Kaposvár. Gyűjtötte Knézy Judit 1965-ben. RRM 65.346.1.
42. **Borotvatartó.** Spanyolozott, címerrel és virágokkal díszítve. Felirata: „1832”. H: 25,3 cm. Nagydobsza. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16631.
43. **Borotvatok.** Spanyolozott virágmintájú. Felirata: „1834”. H: 22 cm. Tapsony. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1926-ban. RRM 2313.
44. **Borotvatartó.** Spanyolozott betyár alakkal díszítve. Kósa József munkája 1830-ból. MALONYAY D., 1911. III. k. IX. t. 1. rajza alapján.
45. **Tükrös** rajza. Betyárok találkozása, piros, fekete és sárga színű. Spanyolozott. Mérete: 9x10 cm. Készült 1840 táján. Fekete József mosdósi gyűjteménye. Gyűjtötte Gönczi Ferenc. RRM 10076. Ellopták!
46. **Mángorló.** Spanyolozott, vázába helyezett virágtő és női alak díszíti. Felirata: „1846” H: 51 cm. Felsőmocsolád. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1926-ban. RRM 2084.
47. **Borotvatok.** Spanyolozott. Madaras, olaszorsós virág díszíti, a tetején bagolyszerű madár. Felirata: „K. J. 1853 R. I” H: 23,6 cm. Zámbo Vendel faragása. Taszár. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16553.
48. **Mángorló** karcolt virág díszítéssel. Felirata: „MOS LIDINEK KÉSZITETET KAPOSVÁRBAN ZÁMBÓ VENDEL CSINÁLTA 1853” H: 50 cm. Gyűjtötte Knézy Judit 1963-ban. Toponár. RRM 63.659.1.
49. **Állótükör.** Spanyolozott stilizált oltár díszítéssel. Felirata: „Berta János éljen 1874”. A taszári plébánosnak ajándékba faragta Berta János kanász. RRM 6978.
50. **Sórtartó,** virágmotívumokkal díszítve, a háttere spanyolozott. Felirata: „SIMON GYÖRGY 1867” Átm: 8 cm. Külső-Somogy. Fekete József mosdósi gyűjteményéből. RRM 10775.

51. **Sórtartó.** Spanyolozott páros madár díszíti. Felirata: „1869” „BODA JÁNOS” aki valószínűleg a faragó. H: 8,2 cm. Lengyeltóti. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 13526.

52. **Sórtartó.** Az 51. ábra másik oldala. Rozmaringgal övezett címer díszíti.

53. **Tükrös** spanyolozott virágdíszítménnyel. Felirata: „1881” H: 9,5 cm. Mecseki János faragta. Memye. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16516.

54. **Tükrös.** Az 53. ábra másik oldala.

55. **Sórtartó.** Spanyolozott, olaszorsós virágdíszítménnyel. Fedelén kutya alakú fogó van. M: 5 cm. Valkó István faragta az 1890-es években. Lengyeltóti környéke. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1923-ban. RRM 4174.

56. **Sórtartó.** Spanyolozott virágtő díszíti. Fedelén páros kosfej fogó van. Alján felirat: „Valkó István csinálta 1891-ben Ke Ist. É” Átm: 9,7 cm. Lengyeltóti. Gyűjtötte Herman Ottó 1897-ben. NM 13313.

57. **Tükrös.** Spanyolozott. Virágágot csőrében tartó páva. H: 10 cm. Készítette „Kocsis György” 1865 körül. Inke. Gyűjtötte Madarassy László 1936-ban. NM 134323.

58. **Tükrös.** Az 57. ábra másik oldala. Mulató pár díszíti.

59. **Karcolt kürt** kiterített rajza. Somogytarnócai faragó készítménye az 1890-es években. MALONYAY D., 1911. III. k. 276. képről átvéve.

60. **Sórtartó.** Karcolt és sárgított, oroslános címerrel. Átm: 7,3 cm. A tarnócai kürt faragója készítette az 1890-es években. Erdősokonya. NM 51.31. 315.

61. **Sórtartó.** Karcolt, sárgított. Szerelmet jelképező pávát és virágot magasra emelő pár díszíti. Felirata: „1899”. Átm: 11,6 cm. Berzence környéke. NM 46135.

62. **Só tartó.** Karcolt, sárgított. Jegyes párt ábrázol. M: 5,5 cm. „*Szekeres György*” faragta az 1890-es években. Erdőcsokonya. RRM 10782.
63. **Só tartó.** A 62. ábra másik oldala. Ugyan az a pár, de az asszony fején már főkötő van.
64. **Só tartó.** Karcolt, barnított. Erdei jelenet betyárokkal, szarvassal. Felirata: „1893” M: 8 cm. Henész. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1927-ben. RRM 3113.
65. **Tükrös.** Spanyolozott, karcolt és barnított. Szerelmespár, háttérben egy lovas legény. Felirata: „NJ 1888”. H: 10 cm. „NJ” monogramos faragó munkája. Dráva vidék. Gyűjtötte Xantus János 1888-ban. NM 2578.
66. Karcolt **ivókobak.** Betyár-csikós a lovával. M: 18,5 cm. „NJ” monogramos faragó 1890 előtt készítette. Csokonya. Gyűjtötte Xantus János. 1890-ben. NM 4479.
67. **Só tartó.** Spanyolozott. Asztal mellett mulató párral díszítve. Felirata: „1875” M: 5 cm. Készítette Kiss István. Nemespátró. Gyűjtötte Madarassy László 1936-ban. NM 134254.
68. **Só tartó.** Spanyolozott. Asztal mellett mulató párral díszítve. M: 6 cm. Készítette Balázs Vendel Lengyeltóti. Gyűjtötte Herman Ottó 1897-ben. NM 13525.
69. **Tükrös.** Zászlós címer két katona között. Felirata: „1895 B V” Mérete: 12,4x8cm. Balázs Vendel faragta. NM 121715.
70. **Tükrös.** Karcolt, spanyolozott. Felirata: „*Savanyó József elfogása*” Mérete 9x12 cm. Somogyvár. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1925-ben. RRM 1416.
71. Karcolt **tükrös rajza.** Táncoló pár és mulató betyárok díszítik. Felirata: „*Emlék 1871*” H: 12 cm. Készítette Vincze János kanász Taszár. Gyűjtötte Takács Gyula 1953-ban. RRM 52.14.2. Ellopták!

72. **Tükrös.** Spanyolozott virágkoszorúval övezett címer és négy betyár díszíti. H: 13,4 cm. Készítette „Tott József” 1883-ban. Somogyvár. NM 60.94.3.
73. **Tükrös.** Karcolt címer díszíti, amit egy - egy katona tart, felettük madár, a címer alatt hátranéző bárány van. Mérete: 9x8,5 cm. Hodó József faragta az 1880-as években. Mernye. Gyűjtötte Herman Ottó 1893-ban. NM 16523.
74. **Tükrös.** A kör alakú mezőben domborúan faragott virágtő, karcolt felületét virágtő két oldalára helyezett madár és bagoly pár díszíti. Mérete: 8x12 cm. Hodó József faragása. Lakócsa. Gyűjtötte Gönczi Ferenc 1923-ban. RRM 4264.
75. **Sótartó.** Spanyolozott. Kanász, kezében ostor, vállán tarisznya és puska, lábánál a disznója. M: 88 cm. Készítette Sótónyi József kanász az 1890-es években. Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16448.
76. **Tükrös.** Karcolt színezett. Vonuló betyárok díszítik. H: 11 CM. Jáger József faragta. Kaposvár. Gyűjtötte Takács Gyula 1954-ben. RRM 54.325.1.
77. **Tükrös.** A megkötözött betyárt szuronyos csendőrök kísérik, a második csendőr kezében egy balta, a „búnjel”. Felirata: „SAVANYÓ JÓSKÁT KÉSÉRIK 1904”. A 76. ábra másik oldala.
78. Karcolt **pipaszár rajza.** H: 60 cm. Készítette Jáger József 1897-ben. Felsőbogát pusztja. RRM 9254.
79. **Díszbot és fokos.** történelmi személyekkel díszítve. a.) Fején domború faragással az „Árpád bejövetele” jelenet. Bagol András faragta az 1890-es években. NM 61.141.1. b.) Gyűjtötte Herman Ottó 1898-ban. NM 16122.
80. **Gyufatartó.** Pattintós fedelű. Domborúan faragott szarvas díszíti. M: 7,2 cm. Készült 1911-ben Somogyvár környékén. VHM 80.9.1
81. **Sótartó.** Rozmaringot tartó leány és egy juhász díszíti. Felirata: „1897” M: 6,5 cm. Készítette id. Kapoli Antal Homokszentgyörgy. Gyűjtötte Madarassy László 1936-ban. NM 134261.

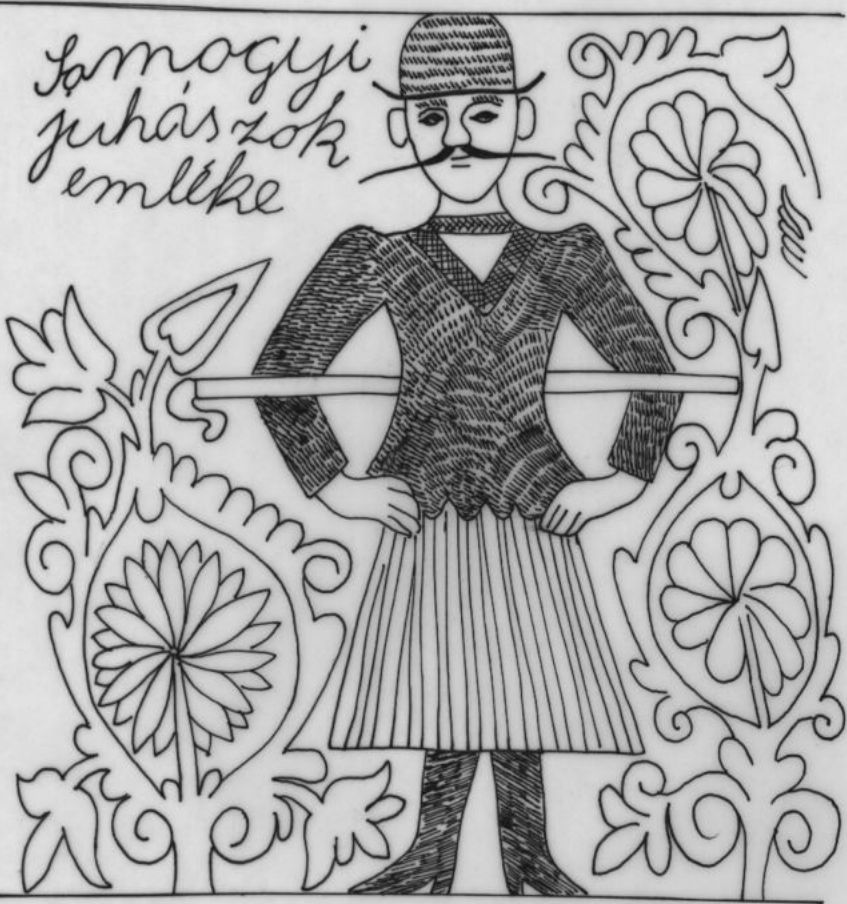
Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága
MA-2233
-2001
Képtári adattár

Savanyó József 1904

Szatmari Múzeum
MA-2233
-2007
Művészeti emlékek

Szatmari
juhászok
emléke

Magyar 1999

Somogyi Művészeti Múzeum
MA-2233
-2007
Képrejeli adóttal

198

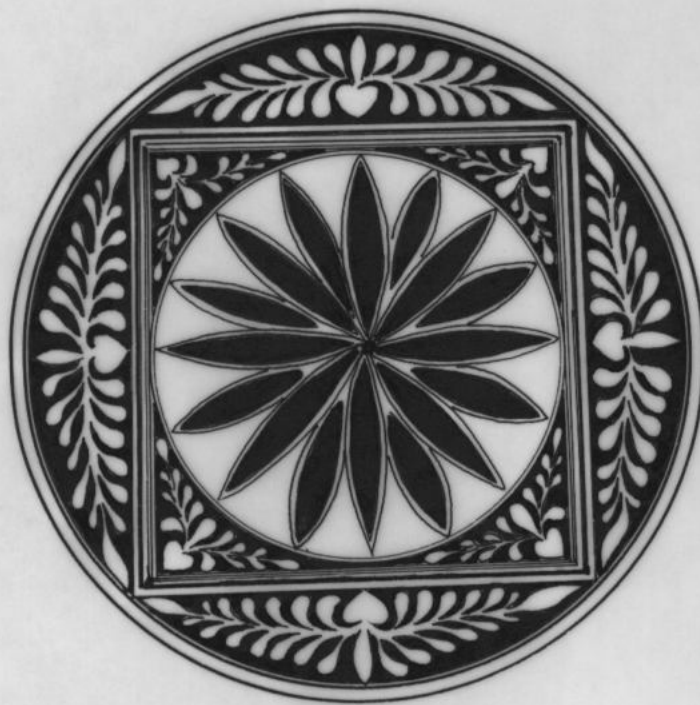
Somogy Megyei Múzeum
MA-2233
-2007
Képzőművészeti osztály

Somogy Megyei Múzeum
Képzőművészeti osztály

[Handwritten signature]

MA 2233
-2001

Hand-drawn '99

Somogyi Múzeum
KA-2233
-2001
Építési szám

Székelyi 1999

Magyar Nemzeti Múzeum
MA. 2233
-2001
Képrejtő adatok

Handwritten signature and date
1894

Somogy Megyei Múzeum
MA-2233
-2001
Művészeti adottság

Székely 1999

Edmond Bequet Museum
M-2233
-2001
Museum of Art

Edmond Bequet 1999